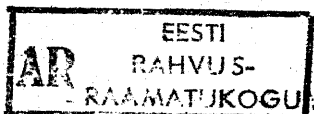

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

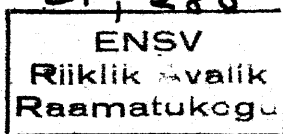
TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL,
J. JÕGEVER, A. JÜRGENSTEIN, L. KETTUNEN, J. KÖPP,
J. LUIGA, A. SAABERK

TEGEV TOIMETAJA **J. W. WESKI**

NELJASTEISTKÜMNES AASTAKÄIK
1920

SP, 286

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1920

XIV AASTAKÄIK

№ 6

Esiisade enneajalooline õigus.

(Järg.)

4

Häbenemine. Antud oludel seisid meie esiisad nähtavasti sellel seisukohal, et „naturalia non sunt turpia“. Iseenesest ei ole häbenemine primäärne nähtus, vaid mitmesuguste (eetiliste, usuliste jne.) õpetuste saadus.— Meie isade seisukoha üle selles asjas loe näit. Petri, Ehstl. u. Ehsten II, lhk. 32 ja 38; Hupel, Topogr. Nachr. I, lhk. 514; II, lhk. 136 ja 166; võrdle ka Raud, E. Kult. IV, lhk. 8.

Muidugi on suguline kokkuelamine, olgugi o m a rahva liikmega, ja muud „loomulikkude asjade õiendamised“ teiste silma all tõenduseks häbelikkuse puudumisest meie tänaselt seisukohalt vaadates, kuid veel mitte degeneratsiooni tundemärk. Esiisadel puudus meie häbelikkus; nad asusid sel vaatepunktil, et loomulikkude asjade õiendamine niisama tarvilik ja loomulik on kui söömine ja joomine. — Muidugi ei võinud nad ette näha, et lugu selle poolest tulevikus sedavõrd muutub, et nende epigoonid paljaid marmorikujusid hakkavad häbenema. Ma mõtlen siin Tartu seltskonna peale, kes kümme aastaid tagasi Vanaisa orjade Koidu ja Hämäriku kujudele, mis Vanemuise seltsimaja jalutusruumi üles seati, tahtis lasta riided selga panna. —

Teeme ka siin lühidalt ja peatame veidi Koidu ja Hämäriku loo juures.

Tuleb tunnistada, et Leop. v. Schröderi oletus Eesti noorerahva sugulise vabaduse kohta enne pulmi (Hochzeitsbr., pt. XXX), mida ka Kreutzwald (Böcleri r. selet. lhk. 25—26) tõendab, õige on. Peab aga meeles pidama, et niisugune asi omal ajal õigustatud nähtus ja kõigile rahvastele kultuurielu teatud astmel omane on. Nüüd tuleb aga küsimus: kuidas võis antud oludel niisugune

karske müütos tekkida, nagu Koidu ja Hämariku lugu on? Fählmanni redaktsioonis (Verhandl. d. Gel. Estn. Ges., Bd. I, H. 3) ütlevad mõlemad pooled selgel sõnal abielust lahti, et nende armastus ikka noor ja uus oleks. Teisendis (E. Kirjam. S. Aastaraamatu lisas 1889, II v. lhk. 25—26) ei tule paarimise küsimus ülepea kõne alla. Teisend jätab nad ka vallalisesse põlve. — J. Jõgever peab tõsi-
 asjaks, et jutt rahva seas tuttav oli (suusõnaline t.). See on täiesti võimalik. Raske majandusline elu lõi läinud aastasaja algul pinna, millel teatud motiiv võis tekkida. Loe selle kohta näit. Jüri Samarini kirjatööde X a. äratrükitud kirja, mis 1804. a. Liivimaa talurahva kaitseseduse maksmapanemise Riia komisjoni esimees Arssenjev Vene sisem. asj. ministrile krahv Kotschubeile saatis. Olud olid siin kui seal ühesugused. — Noored inimesed püüavad abielust kõrvale hoida, et mitte oma õnnetuid ja piinatuid lapsi näha jne. — Koidu ja Hämariku lugu ei puuduta otsekohe suguelu küsimust ja selle tagajärjel oleme meie teatud eelarvamise vangis olles sellest rohkem välja lugenud, kui seal tõepoolest on. — Olgu sellest. Allpool puudutame veel kord seda müütost.

Huvitav on, et hilisema aja elu tihti peab vana korra juure tagasi pöörama. Kui spartalased Messeenet piirasid, olevat vaenukäigu algul mehed, kes sõjariistu jõudsid kanda, vandunud, et nad enne tagasi ei tule, kui Messeene langenud. Aga kui sõda 10 aastat oli kestnud ja meestel järeltuleva soo pärast kartus tõusis, siis saadeti tugevamad noormehed, kes vannet ei olnud annud, Spartasse, et nad vahet tegemata neidudega vabalt läbi käiksid. Selle tagajärjel sündinud lapsi hüütud neitsi-lasteks (Justinus 3, 4; Strabo 6, 279). — Kolmekümne-aastase sõja puhul sai palju mehi surma. Et inimeste arvu tõsta, tehti 14. veebr. 1650 Franki kreispäeval Nürnbergis muu seas otsuseks igale mehele lubada kaks naist võtta (Scherer, Deutsche Kultur- und Sittengeschichte, 11. Aufl., lhk. 322 j. j.). Nagu ajalehed (näit. „Päevaleht“ nr. 120. a. 1916) teatavad, olevat verest nõretaval Saksamaal praeguse ilmasõja puhul samasugused plaanid päevakorral. — Kõigis sõdivates riikides mõeldakse tõsiselt inimeste arvu suurendamise peale ja lastakse soldatid aeg-ajalt koju. — Elu püüab omale löödud haavu parandada. — Ärge mõistke kohut esivanemate peale, et teie endi peale arusaamise puuduse pärast kohut ei mõistetaks. Sügavamale ja kaugemale nägijad vaimud ei lähe niisugustes asjades kitsarinnasuseni. — Max Bauer

jutustab usuisast Luterist (Das Geschlechtsleben in der deutschen Vergangenheit, 5. Aufl., lhk. 64 j. j.), et see omas kirjutuses „Vom ehelichen Leben“ jõuetule mehele kohuseks teeb naisele lubada teise mehega kokku elada, et varandus perekonda jääks ja naine mehe juurest ära ei jookseks. Meie ei ole seda kohta Luteri hilisemates kirjatööde väljaannetes tähendatud peatükis mitte leidnud. — Euroopa vanemad seadused (Die Landfeste von Hattingen, das Bochumer Landrecht ja teised) sisaldavad sellesama mõttelisi määrusi ning teevad jõuetule mehele kohuseks naist „abi otsimises“ (rahvarikkal kohal, laadal, kirikuteel jne.) pealegi veel aidata. Seadused on ristiusu ajast pärit, ja lõpevad harilikult lausega, et kui keegi naist ei taha aidata, siis aidaku teda „kurat“ või „tuhat kuradit“ (Schultz, Deutsches Leben, lhk. 159; Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer I, lhk. 123 j. j.).

Niisugused nähtused on ajast ja oludest tingitud ja neid tuleb õiges perspektiivis vaadelda ning ilma eelarvamiseteta käsitada. Puhtale on kõik puhas. Ärge loopige esiisade kalmukünkaid kividega, vaid õppige nende all puhkajate elutingimusi lähemalt tundma ja mõistke siis õiglast kohut.

Oleks mõnegi asja peale veel tähelepanemist olnud juhtida, kuid lõpetame parem selle peatüki. Ta on tänaselt seisukohalt vaadates kurb peatükk. Mõnigi kord tõrkuš sulg kirjutamast, osalt lugejate pärast, kes vahest eelaryamistest ei suuda kõrgemale tõusta. Ja nende pärast tuli tihti asja juurest kõrvale astuda. Kuid minevikust ja olevikust õieti arusaamiseks peame seda peatükki tarvilikuks. Meil on aastakümnete kaupa temas puudutatud nähtuste juures õlanukki kehitatud, ilma et oleks süudetud või tahetud neist asjadest õieti aru saada. Kord peab ometi tõtt üttelema, olgugi see kibe. Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas.

Kui toores ja pöörane siin kirjeldatud elukord meile ka ei peaks paistma, ei tohi meie silmapilgukski unustada, et need, kes temas elasid, paremat ei tunnud ja seda, mis neil oli, kõige paremaks pidasid ning temast kivise kindlusega kinni hoidsid. Ja mis poolest oleme meie paremad kui nemad? Eks pea ka meie oma elukorda eeskujulikuks ja kõige kaunimaks? Ja kas võime meie teada, mida tulevad põlved kauniks ja kõrgeks kiidavad ning meie juures laidavad. Kus ja mis on absoluutne kõlblus, kus selle mõõdupuu? Mis on selle järele õige, mis kõver? Nagu meie kergesti omast elukorrast välja ja arvamistest

ning vaadetest lahti ei saa, nii oli see ka vanadega. Neile oli omaaegne kord hea, jumalatest nõnda seatud; meile on ta halb. — Ja see, millest meie nii visalt kinni peame, ilma et ta väärtuse üle palju pead murraksime, visatakse kord ka kolikambri kui kõlbmata praht ja seatakse uued väärtused üles. Kõik elab, liigub, muutub ja tormab edasi tundmata eesmärgi poole. Vanad põlved langevad hauda, uued tõusevad, elavad, võitlevad ja lähevad ka kõige ilma teed Manala majadesse ja Toonela tubadesse. Kuid jäljeta nad ei kao. Pikk sugulise ühenduse saaduste ahel, mille lüliks ka meie oleme, läheb edasi. Näib, nagu heliseks kõikide varjuriiki minejate kõrvus kustumata kauge mineviku hääl, see sügavamõtteline India Veda salm: „Oma järeltulijates sünnid sa uuesti, see on, oh surelik, sinu surematus“...

2. Sugulaste abielu.

Vendade ja õdede abielu. Hetärismi teooria oletab, et naine kõigi oma suguharu või -võsa meeste päralt oli. — „Abielust“ kõneldes mõistame selle all siin, nagu ennegi, teatavat suguelu korraldust, vormi. — Oli meeste ja naiste vahekorid niisugune ja viidi ta elus järjekindlalt läbi, siis pidi asi ka nii kaugele minema, et isegi vanemate ja laste (kui vanadusepõlvi tähele ei pandud) ning venna ja õe vahel abielu võimalik oli. Ka teiselt seisukohalt ei või vendade ja õdede abielu võimalust eitada. Selle järelkajana ilmuks hiljemal ajal, kus vanemate ja laste ning vendade ja õdede abielu juba kadunud, see nähtus, et lähedalt sugulased tohivad paari heita. Et see paljas oletamine ja arvamine ei ole, näitab rahvaste elu lähem vaatlemine. Meie leiame niisugust endogaamilist abielu Aaria ja Semi sugu rahvaste juures (v. Schroeder, Sprachvergl. u. Urgesch., täh. lhk. 566 j. j.).

Nagu teada, olid vanad perslased endogaamiline rahvas. Nende püha raamat Avesta soovitas just vendade ja õdede abielu, kui jumala meelepäralist asja. Parslaste hilisem raamat Bahman-Jascht (Bahman, Vahman, Vohumand = hea vaim) kõneleb sedasama keelt (kõrgema jumaluse Ahura-Mazda suu läbi) ja Schajast-la-schajast kuulutab, et sugulaste abielu isegi surmasüüd lepitab ja kõige parem sõjariist kurja vaimu Ahrimani vastu on. Persia kuninglikus perekonnas tuli isade ja tütarde ning vendade ja õdede abielu tihti ette. Herodotos eksib, kui ta arvab (3,31), et Kambyses vendade ja õdede abielulä aluse pani, kui ta oma õe Alossa naiseks võttis (perslaste kohta v.

Geiger, Ostiran. Kultur im Altertum, lhk. 245—246, ja Justi, Handbuch der Zendsprache, lhk. 86. Wilutzky, Vorgesichte des Rechts I, lhk. 55—56).

Vendade ja õdede abielu jälgi leiame ka greeklaste juures. Mis maa pealt kadunud, kestab jumalate juures edasi. Zeus oli Hera vend ja abikaas (Hes., Theog. 453). Aiolose 6 poega ja 6 tütart olid üksteisega abielus. Jakchos (Bakchos) oli Persephone peigmees ja vend (Stoll, Handb. d. Religion und Mythol. . . . 4. Aufl., lhk. 46, 108, 109, 163).

Germaanlastel oli kaks jumalate perekonda (Wanen und Asen), kellest esimesed vendade ja õdede abielu tunnevad, viimased aga põlgavad (Bernhöft, Zeitschr. f. vergl. Rechtswissensch., Bd. 9, lhk. 444). — Pärastised põlved mõistsid abielu lähedates sugulusekraadides hukka. Seda näeme Thebä kuninga Oidipuse ja tema ema Jokaste (Epikaste) abielu kurbloost (Stoll, lhk. 179, 232 j. m.). Edda laulus (Oegisdreka) heidab Loki Freyjale ette, et see oma venda on kaisutanud, ja veidi edasi Niördhile, et ta oma õega poja on soetanud (Engels, der Ursprung der Familie, 10. Aufl., lhk. 19 ja 20 Anm.; v. Weinhold, Die deutschen Frauen im Mittelalter, 3. Aufl., Bd. I, lhk. 325). Mäletan oletusi olevat kuulnud, et Kalevipoeg Saare piiga vend on. Siit langeks viimase uputamise peale veidi teist-sugune valgus. — Vana Egiptuse hauasammastel seisab tihti naise kohta, et ta mehe „armastaja õde ja maja perenaine“ olnud (Wönig, Am Nil, H. 1. lhk. 41). Ja tõesti tulid õdede ja vendade abielud Egiptuses tihti ette (Wönig, ss. lhk. 45; Pausanias 1, 7; v. Plutarchos, De educatione puerorum, c. 14). — Ka vanas Araabias tuli vendade ja õdede abielu ette. Strabo kirjutab sellest (16, c. 783): Kõigil suguharu liikmetel on ühine varandus, vanem on peremees. Kõigil on üks ja seesama naine . . . sellep. on kõik kõikide vennad ja vendade ning õdede vahel on suguline läbikäimine. Abielu rikkumist karistatakse surmaga. — Mohammed keelas lähedate veresugulaste, vanemate ja laste ning vendade ja õdede abielu ära, „kui see mitte juba varem ei olnud sündinud“ (4 suure, naistest). Juutidel ei olnud vendade-õdede abielu varem ajal vist mitte tundmata (v. näit. 1. Moos. 12, 13, 19; 20, 2, 13, iseäranis s. 12; 26, 7). Moosese seadus keelas muu seas ka selle ära (3. Moos. 18, 9 ja 11; 20, 17). Keeluseaduseks pidi põhjus olema. Endogaamia jäi aga siiski soovitatud asjaks (näit. 4. Moos. 36. pt., 5. Moos. 7. pt. 3 j. t. k.).

Endogaamia järgi leidub ka praegu veel mitmete, näit. Himalaja, Malai, Taha-India, Lõuna-Ameerika j. t. rahvaste juures. (Allikad v. Wilutzky I, pt. 2.) Õige vähe leiame neid enama jao kultuurirahvaste juures, kus õdede ja vendade ning teiste lähedate sugulaste abielu keelatud asjaks peetakse. Seda nähtust püütakse sellega seletada, et siin abielu arenemise käigus vahelülks rühmade abielu (totemism), nagu seda Ameerika punanahkade ja Austraalia neegrite juures leiti. Suguharu ehk -võsa hetärismi asemele asus rühmade vastastikune hetärism, mis eksogaamia kaasa tõi. Sellega oleks ka lähedate sugulaste abielule surmakell löödud ja praeguse aja vaade selle asja peale selgitatud.

Läks see arenemine tõesti sel teel, seestpoolt välja-poolle, siis ehk seisavad praeguse aja suured ühiselu üksused meie ees totemismi tagajärjena. Siis hakkas eksogaamia alal ühinemine väikeste ühiselu üksuste vahel ja läks suuremate peale üle. (V. Maine, Ancient Law (Vana aja seadus), lhk. 200: „Esimene grupp on perekond... Perekondade ühinemine loob suguvõsa (gens). Suguvõsade ühinemine — suguharu (rahva). Suguharude ühinemine annab riigi.“

Sugurahva eluavaldusi tähele pannes komistame mõnigi kord nähtuste otsa, mis totemismi avaldusi meele tuletavad. Kuid iga asja võib mitmest küljest vaadelda ja nii või teisiti mõista. Praegu ei ole võimalik sellest pikemalt kõnelda. Oleks soovitatav rohkem materjaali saada loomade, puude jne. austamise kohta, õuemärkide (Saares loomapead õuemärkideks?) üle, külade ja kihelkondade vahekorras vanasti naisevõtmisel ja meheleminekul jne. Parematel oludel saab vastavaid teateid ka teiste Soome sugu rahvaste kohta.

Julgeme loota, et meile seda süüks ei panda, kui meie Greeka mütoloogiast vendade ja õdede abielu järeldades sinna kõrvale meie müütost Koidust ja Hämarikest ei seadnud ega selle põhjal järeldusi ei teinud. Nimetab ju „Vana“ (Alter) Fählmanni redaktsioonis HämariKKu „tütreceseks“ (Töchterchen) ja Koitu „pojukeseks“ (Söhnchen). Siit võiks ju järeldada, et Vanataat oma lapsi tahtis paari panna, vend ja õde aga uue aja seisukohalt ettepaneku tagasi lükkasid jne.

*

Aastal 1910 avaldas Julius Reintam arvamist, et varem ajal Eestis venna ja õe vahekorras vist palju intiimsem olnud kui praegu. Arvamine oli, kui ma õieti mäletan, rahvalaulude lugemisel tekkinud.

Niisugusel arvamisel on oma alus, kui meie sõna „vend“ lihase venna ja „õde“ lihase õe tähenduses võtame. Lugege näit. järgmist laulu:

Veneläine vei minu veljä,
Karjalaine vei minu kaasa,
Jätt imme itkemale,
Õe nuore nuttemaie.
Päivä itkin pärgijäni,
Kuu kauva kübärijäni, —
Eä keige veljädäni,
Aja keige ainedäni,
Kaua aiga kaasadäni.
Päivä itkin, sain pärjä,
Kuu kauva, sain kübärä, —
Ea keige, en saand veljä,
Aja keige, en saand aine,
Kauva aiga, en saand kaasa.

(Dr. M. Weske, Bericht ü. d. Ergebnisse einer Reise... 1875, lhk. 67).

Või jälle:

„Hellakene, vellekene,
Tule mu manuje magama;
Ma panen alla angervaksad jne. (Käsi kirjas.)

Ehk kuulake „pruudi venna“ (=pruudi sõidutaja peiu-poisi) hüüdu pulmas: „tulge õe pulma“ jne. (V. pulma kirjeldus minu poolt „Lindas“ nr. 9/10 a. 1905; laul „Oleviku“ lisas nr. 3 (lhk. 44) 1885. a., kus Setu neiu oma armastatud tsurat „velleks“ nimetab, ja m. m. laulud jne.) Kas ei tule teie ka mõnesugusele arvamisele?

Kui te nüüd veel meele tuletate vendade ja õdede abielu hetärismi alusel perekonnas või suguvõsas, nagu Strabo seda Araabiast teatab, kus kõik naised, kõikide meeste (ka õed vendade) päralt on, siis on loomulik, et kõik ühevanused inimesed õed ja vennad on. Nendest vanem põlv kannab jälle ühesugust nimetust vanemad, „isad“ ja „emad“, ning noorem põlv lapsed, s. o. „pojad“ ja „tütred“ jne. Siin ei seisa isik isikule vastu, vaid üks põlv (generatsioon) teisele.

Kas ei tule teil kiusatus siit rudimentaarse suguluse süsteemi (n. n. klassifikaatori süsteemi) jälgi ja järelokaja otsida?

Ilma et pikemalt selle juures peatada, tähendame, et eespool toodud nimetused nähtavasti mitte suguluse sidemeid (põlvenemist) ei tähenda ega toonita, vaid vanaduseklassisid (põlvi, generatsioone). Siin on kõik enam ehk vähem ühealised ühte vanaduseklassi ühise nimetuse alla paigutatud, ilma et sündimise peale oleks rõhku pandud. See on enam kui tõenäoline.

Huvitav oleks vanematelt inimestelt saada mälestusi Eesti perekonna-elust umbes 100—150 a. eest, kus seal veel endise aja kommunismi jälgi varanduse alal jne. rohkesti leidis. Mälestused võiksid ju veel selle ajani ulatada. — Tihti on küll raske sinna ligi pääseda, iseäranis küsimustes, mis sugulaste vahekorda, suguelu avaldusi ning usulisi vaateid puudutavaid. — Kuidas oli nooriku vahekord ja kohustused samas peres elava mehe venna ja selle laste ning naise vastu? Kui üks vend lasteta oli, kuidas oli tema vahekord teise venna lastega? Kas oli vennapojal iseäralikka kohustusi lasteta surnud lelle, onu vastu peale selle surma (matuse- ja ohvrikombed, hingede-päev jne.)? Kas tuli sagedasti ette, et kooselavatel vendadel igaühel samal ajal oma naine oli?

Väheste andmete pärast tuleb nii mõnest asjast seekord mööda minna. Loodame tulevikus nende juure tagasi tulla võivat. Niipalju tahaks aga ära ütelda, et meie sugulaste nimetused mitte ainult (vere-) sugulust ei tähenda, vaid ka midagi muud, ja et ainult nende põhjal meil õigust ei ole (lihaste) õdede-vendade intiimset vahekorda oletada. Esimeses joones vaatame, mis meie praeguses keeles „isa“, „ema“, „vend“ ja „õde“ tähendavad.

Isa, esä (Wiedem., Guts., Gös., Hup., Rosenpl.; võrdle Taevaisa, pereisa (=peremees, valitseja, käskija), vaimulik isa, ristisa, kasuisa, võõrasisa, vanaisa, lihane isa (=родитель), kosjaisa jne.; ka Erfinder, Urheber jne.; isane loom, isane olevus, näit. isapart, isaeesel jne., ei tähenda mitte üksi seda, mis Erzeuger, родитель, tähendab, vaid ka võimumeest, rääkijast vanemat meest, austamiseväärilist meesterahvast jne.

Ema, emä, imä (võrdle lapse ema, lihane ema, vanaema, võõrasema, kasuema, pereema, linnuema, mesilaseema, äädikaema, tuuleema, varsaema, emaeesel, emalammast jne. jne.) ei tähenda mitte üksi lihast ema, vaid ka vanemat ja austatud naisterahvast, emast (sünnitajat) olevust ja tarvitatakse, nagu „isa'gi“, viisakuse ja lugupidamise avaldamiseks vastastikusel kõnes jne. (NB! „Memm“ =emä (Rosenpl., Wiedem.), aga ka vennanaine; Wiedem.).

Vend, vennas ehk veli. Tahame selle sõnaga oma isa ja ema (teist) poega tähendada, siis lisame selguse pärast sõna „lihane“ juure. (Võrdle: ametivend, koolivend, leerivend, poolvend, mõõgavend (=raudkäsi pulmas, raudrüütel, prudivend), suguvend, vedel vend, hale vend, vihaveli, setuveli, metsavend (=kaabakas, rõõvel jne.), metsaveli (=hunt) jne.; esivennad (edivennad) Vorfahren, ven-

naksed (=Brüder unter einander), vendade naised (=käliksed), vennaste lapsed (=Brüder od. Geschwisterkinder, leibl. Vetter jne.). Nii ei tähenda see sõna iseenesest veel sugugi lihast venda, vaid ka üheealist, sõpruse j. m. sidemetega seotud isikut, kaaslast, seltsilist jne. Aga ka ainult ühe põlve inimeste ühiseks nimetuseks teda seletada oleks ettevaatamata. Niisama on lugu „õega“.

Õde (hõde; kasuõde, kooliõde, leeriõde, ristiõde, poolõde, halastaja õde, palveõde jne.), s õ z a r (sõzaritse', gen. sõzariste õed, ka kaks valesti kõrvu jooksvat lõnga kangas, Wiedem.; v. sõsarasaared Pühajärves) ei tähenda mitte ainult lihast õde, vaid muu seas ka järgmist: „Sõzar“ tähendab Wiedemanni j. (I tr. lhk. 1191) õetütart (Göseken, Hupel ja Rosenpl. seda tähend. ei tunne), „Õde“ tähendab põhjap. Tartumaal (Maarja-Magdal., Tormas, Laiusel, Palamusel; Kodaveres ja Kursis?) isa õde (sõtset), nagu J. W. Weski teatas. Ja Wiedemanni leiame ka (lhk. 1190) „sõtse“ = Schwester, vana sõtse = Grosstante. Seals. (lhk. 1191) „sõze“ — Vaterschwester, sõzekene — Schwesterchen. Göseken tunneb „sõdsi“ kui „Issa õde“ (amita); Hupeli „sõtse“ on isa õde. Dr. Hurtile on „tsõdze — Vaterschwester“ (Wiedem., lhk. 1335) kahtlane või puudulik.

Tähendame siin mööda minnes, et meil endistest sugulaste nimetustest paljud ununenud ja ununemas on. See tähendab keele vaesemaks jäämist. Kas ei võiks neist mõned tolmu alt välja tuua ja tarvitusele võtta, näit. järgmised:

Küdi — mehevend (naisevend; деверь, Schwager), n ä ä l — naisevend; n a d u — naiseõde, meheõde (золовка); lang, langud — mehe ja naise isad on vastastikku langud; kälid, kälimehed, ja kälikesed on vist veel tuntud.

Ootame lugejatelt sugulaste nimetuste asjus täiendusi, iseäranis üleüldse tuntud tähendusest kõrvale kaldumiste kohta, nagu näit. „õe“ tähenduses nägime. Keeleteadlasi palume sugulaste nomenklatuuri peale rohkem tähelepanemist juhtida. Siin ei ole mitte palja juhuslise nähtusega tegemist, vaid need nimetused kõnelevad samasugust keelt, kui petrefaktid — taimeosade kujutused kivisõe kihis.

Meil on ajalooline dokument, mille põhjal võiks vendade ja õdede abielu oletada. See käib küll otsejoores liivlaste kohta, kuid just sellepärast võiksid tema andmed ka m a r a h v a (eestlaste) esiisade kohta käia. See

dokument on paavsti Innocentius III kiri piiskop Albertile 19. aprillist 1201. a. (v. Bunge, Urkundenbuch I, lhk. 15; XIII ja U.-Reg. III, lhk. 2). Seal kirjutab nimetatud „Jumala sulaste sulane“ muu seas: . . . „ja et paganad . . . teises ja kolmandas sugulusekraadis nende arusaamise järele tohivad abielusse astuda: siis olgu kristliku usu kasuks, mille vastuvõtmisest äratõukamist kartvad naised oma mehi kergesti võivad tagasi hoida (võrdle Läti Hendr. Ajar. I, 10, Meinh. t. — A. K.), lubatud, et usklikud, kes enne ristimist endid niisuguses suguluses sidunud, rahulikult ja vabalt võivad seotuks jääda, sest et ristimise sakramendi läbi mitte abielusid ei lahutata, vaid pattusid lepitatakse“ . . .

Kanoonilise õiguse põhjusemõtte järele oli abielu kuni 1215. aastani sugulaste vahel täiesti, peale seda suguluse ja hõimluse otsekoheses joones ilmlõpmata, kõrvalises joones kuni neljanda kraadini (kanoonilise arvamise järele) keelatud (Lateraani kirikuk. otsus 1215. a.; Provincialstatut, T. 32; Bunge, Gesch. d. Priv. Rechts, lhk. 10, märkus). Kuid juba siin lubab nimetatud paavst uuestiristituile, kui nad juba usus kindlad on, neljandas ja kaugemas sugulusekraadis abielusse astuda (sees. kiri). Paganausu abielud teises ja kolmandas suguluseastmes jäeti ristimise puhul erandina maksma, nagu kirjast loeme.

Rooma kodanlise õiguse põhjal arvates on lihane vend ja õde teises suguluseastmes. Ei ole põhjust arvata, et siin kodanlise õiguse järele teisest sugulusekraadist jutt on, sest et seesama paavsti kiri kõneleb eespool tsiteeritud lauset kanoonilisest õigusest. Ja viimane läheb kõrvalistes joontes kodanlise seaduse suguluse arvamisest lahku. Kirikliku arvamise järele on vend ja õde esimeses suguluseastmes ja alles nende lapsed on teises astmes.

Nii ei või siit vendade-õdede abielu mitte välja lugeda. — Venna ja õe vahekorra juure tuleme allpool emaõiguse ajajärgust kõneldes veel kõrd tagasi.

Paavst Innocentius III, kes Franki ja Leoni kuningale seadusega abielu lahutamise ja lähedas suguluses abiellu astumise pärast karmi ähvardusekirja saatis, on liivlaste vastu väga kannatlik. Selles asjas käis tema jälgedes ka paavst Gregor IX (1227—1237), kes samuti lubas uuestiristituile enne ristimist võetud naise edasi pidada, kuid peale nende, keda jumalik (Moosese) seadus keelab pidamast. — Kahjuks on siitpoolt teadaandmised paavstidele, mis neile kirjadele põhjust andsid, meile seni tundmata. — Abielu kohta peale ristimist nõudis Gregor IX kanooni-

liste eeskirjade täitmist (kiri 24. veebr. 1236; U.-B. I, lhk. 185 j. j., CXLV; käib ka Eestimaa kohta. Vaata ka Bunge, Gesch. d. Priv.-R. § 35 ja Provincialstatut, T. 35). Peale usupuhastamist maksid endised kitsendused. Maapäev 1532 otsustas järgmise kirikukoguni seniseid ristiusu määrusi pidada. Maapäev 17. jaan. 1554 keelas kindlasti abielud suguluse ja hõimluse 4. astmeni ära (kirikl. arvam. j.). — Rootsiaegne Kristina „Straff-Ordnung“ 18. maist 1653 § II karistab õdede ja vendade laste kokkuelamist 80 hõbetaalriga (kumbagi) ehk meest 6 kord läbi lipu laskmisega ja naist vitsanuhtlusega kohtu- ehk raekoja ukse ees (Buddenbrock, Sammlung Livl. Ges. II, lhk. 243). — Luteri usu kirikuseaduse kitsendused sugulaste abielu kohta vaata § 206—208 ja võrdle uue Saksa kodanlise seaduse raamatu § 1310.

Leviraat. Eespool nimetatud p. Innocentiuse kiri puudutab teist huvitavat nähtust liivlaste juures, nimelt küdi abielu venna lesega, mida leviraadiks (levir=küdi, mehevend) nimetatakse. Meile on see abielu vorm piibli kaudu tuttav. Juutide juures maksis määrus, et vend pidi lasteta surnud venna lese juure heitma ja lese omale naiseks võtma (5. Moos. 25, 5). India Manu seadus kirjutab sedasama ette, ainult selle vahega, et vend venna leske ei tarvitsenud naiseks võtta; „seemne äratamisest vennale“ ulatas. Leviraati leiti ka Aafrikas ja Ameerikas, Kaukaasia rahvaste, kirgiiside, ostjakkide, votjakkide ja tsheremisside juures 18. aastasajal (Müller, Sorokin, lhk. 41). Nende Soome sugu rahvaste juures maksnud kombeõigus, mille järele noorem vend olnud kohustatud vanema venna lese võtma. Vanemal vennal aga ei ole seesugust kohustust noorema venna lese vastu olnud.

Sisuliselt pole leviraat muud kui polüandria (mitme mehe ja ühe naise abielu) omasugune avaldus. — Innocentius III kirjutab eespool tähendatud kirjas: „Et aga uutel katoliku usku pööratud liivlastel abielusse astumisel teine viis on kui meil, kui nad läheda suguluse korral kiriklikku vahetegemist tähele ei pane ja oma vendade järelejäanud naistega abielusse astuvad, et nad sellepärast heast asjast ei saaks tagasi hoitud, kuna nimelt mõned nendest ei taha usku siis vastu võtta, kui neil ei lasta vendade leski naiseks pidada, ja teiselt poolt teie neid ei taha ristimisele võtta, kui nad neist ei lahku. Sellepärast ja et see rahvas noor ja jõuetu on, lubame meie: kui nemad ilma järehtulijateta surnud vendade leskedega on abielusse astunud, et, nagu Moosesi seadus ütleb, kadunutele seemet

äratada, siis jäägu nad nendega abielusse; aga teie peate ära hoidma, et nad peale ristiusku astumist niisuguseid naisi ei võta“ ...

Eestlastest see kiri ei kõnele. Kuid on põhjust arvata, et ka neil „küdi-abielu“ võõras ei olnud. Uuemast ajast on niisuguseid juhtumisi rohkesti teada, kus vend venna lese ühes selle taluga ja muu varandusega võttis. Naine ja lapsed olid vana aja inimese varandus lojuste ja koja kõrval. Pärjana ilmub surnud peremehe vend. — Hiljuti veel kuulsin Viljandimaa vanainimese jutustust, mille järele seal varemajal ajal vend harilikult venna lese ja talu saanud. Elati koos. Suri peremehest vend, siis jatkas ellujäänud vend majapidamist, et varandus võõraste kätte ei läheks. Muu varandusega ühes sai ka lesk perenaine uue peremehe omaks. Ja nii oli lugu küll ka muudes kodumaa kolkades.

Tarvis oleks selle kohta rohkem teateid saada, kuidas lugu teistes maanurkades just oli ja kui laia ulatusega järelejäänud vendade kohustused olid, missuguseid erandid siin tehti ja kuidas sugulased ellujäänud venda niisuguse kohustuse täitmisele sundisid, kui see vastu puikles jne.

Loodame, et Vatikaani kirjakogust edaspidi palju huvitavat esiisade elu-olu kohta päevavalgele tuuakse.

3. Emaõiguse põli. Isaõigus.

„Emaõigus“ on Bachofeni poolt tarvitusele võetud sõna niisuguse korra äratähendamiseks, kus sugulust ainult ema poolt küljest loetakse, kus lapsed ema suguluskonda kuuluvad jne. Isaõiguse ajajärgul loeb laps oma sugulust isa järele ja kuulub selle perekonda. Need mõlemad põlvned ehk ajajärgud on meid tänase seisukorrani toonud, mida vahest „vanemate õiguse põlveks“ võiks nimetada. Praegused kultuurirahvad loevad sugulust nii isa kui ka ema poolt ja ühe vanema võimu asemele on vanemate (sünnitajate) võim astunud. Mõlemad pooled, isa ja ema, on kutsutud uue ilmakodaniku eest niikaua hoolitsema, kuni seä ise oma käe peal elama hakkab.

Meie oleme oma selle, tänase, elu- ja olukorraga nõnda harjunud ja kokku kasvanud, et meil raske on teist mõelda. — See on juba kord inimese ajuga nõnda, et tal raske on harjunud mõttekäigust loobuda ja asja teisest otsast vaadata. — Kuid meie praegune kord ei ole ikka ja alati ning kõigis paigus maksev. — Meie n. n.

väljaspool abielu sündinud lapsed („kasulapsed“, „sohilapsed“) kuuluvad ema pere- ja suguluskonda ning nende eest hoolitsevad emad, kui isad teadmata või nad „käod“ on, kes oma munetud munast ei hooli. — Kujutame omale niisuguse olukorra ühiskonna elus, kus laste isad teadmata või nad elukutse ehk ameti poolest takistatud on oma kodukollet asutama ja pidama jne. Seal jäävad lapsed ema hoole, kes nad ilmale tõi, ja loevad oma sugulust ema poolt küljest. Seal oleksid emaõiguse tekkimise tingimised enam ehk vähem täidetud. Seal jätaks mees isa ja ema maha ja hoiaks oma naise poole ning oleks tema perekonna liige, mitte aga ei tuleks naine (mini) mehe poole üle.

Kuidas ja missuguste olude mõjul n. n. emaõigus tekkis, ei ole kindel. Selle üle on palju kirjutatud ja vaieldud. Üleüldse peetakse tõeasjaks, et ta isaõiguse ajajärgu eel käis, seega siis vanem on kui viimane ja raskem šeletada. Nähtus ise on väga laialine. Hallist minevikust kuni meie päevini, palavast maavööst kuni jäämereni ja tõusva päikse maadelt kuni õhtumaadeni on teda ühel või teisel arenemiseastmel leitud. Iseasi on küsimus, kas kõik rahvad selle ajajärgu on läbi elanud ja kas ta kusagil ja kunagi nii puhtal näol on olnud, kui teoorias. Ning hoopis iseasi on küsimus, missugune oli naise seisukoht emaõiguse ajajärgul, kas oli naine siis ka niisugune võimukandja kui mees isaõiguse ajajärgul, kas tal ülepea mingisugust meeleva da perekonnas ehk kodukol del oli. — On rahvaid ja paiku, kus emaõigus ja naistevalitsus käsikäes käivad, on aga kahtlemata ka kohti, kus näist ainult sugutuse ja sigituse abinõuks tarvitatakse ja teda sellest seisukohast perekonna algallikaks peetakse, kus teda sugulased ümbritsevad, tema kodukollet aga ema vend (onu), kui vanem meesterahvas perekonnas, või naise oma vend valitseb. — Kus rasketes oludes olemasolemise eest tuleb võidelda, seal langeb võim loomulikult tugevama kätte, ja see on mees, nii vaimliselt kui ka kehaliselt. Ta ei tarvitse ikka ja alati naise abielumees olla.

Hetärismi ajajärgul, kus ühe mehe ja ühe naise kokkuhoidmine ja eraldumine kommunismist selle aja mõistete järele „abielurikkumine“ oli, loeti last suguharu ehk -võsa omaks. Seal oli isa teadmata, ema aga teada. Hiljemini, kui naise seisukoht paranes ja ta enam kõikide suguharu meeste tõugata ja tarvitada ei olnud, loeti sugulust ikka veel ema järele, kes ju lapsele kõige lähem

on. Nii olid siis ka ema sugulased temale lähemal. Isa oli lapsele „võõras“, nagu hetärismi ajajärgulgi.

Olgu meele tuletatud, et siin kõne all olevad ajajärgud pikaldase arenemisekäigu osad on ja sellep. teineteisest järsult eraldatud ei ole. Ühe ajajärgu nähtused ulatavad teise ajajärgu sisse.

On vähe andmeid meie esivanemate emaõiguse kohta. Ja ei taha ka pead selle eest pandiks panna, et need andmed just siia peatükki kuuluvad. Siiski ei tahaks jätta tähelepanemist nende peale juhtimast. Kõige pealt üks tingitud oletus.

Vanas Ateenas maksis määrus, mille järele isa poolt küljest poolõde võis naiseks võtta, ema poolt küljest aga mitte (Mc. Lenan, Studies... lhk 275; v. Wilutzky I, 87). Seda võib nii seletada, et hiljemini, kus sündsaks ei peetud sugulastega abielusse astuda, sugulust ema poolt loeti, mitte isa poolt. — Vahest oli meil ka midagi selle taolist. Tulevik peaks seda igatahes selgitama. Sugulaste abielust kõneldes tõrjusime tagasi arvamise, nagu võiks rahvalaulude põhjal lihase venna ja õe intiimset vahekorda jne. oletada. Vahest võiksime siin asja teisest küljest vaadelda. Meie nägime, et mitmesugustes kommetes väga sitkelt vanast kinni peetakse. — „Vanemad tegid nii, see on nii kombeks, teised teevad nii, kõik teevad nõnda“ jne. — need on argumendid, mida meie iga päev võime kuulda ja millega isegi kõiksugu rumalusi õigustatakse. See on kord inimeste hingeelus nii ja sellega ning valitsevate kõlblusemõistetega jne. tuleks alati rehkendada nii seaduse andmisel kui ka õiguse mõistmisel. (Loe näit. Hupelist, Topogr. Nachr. I, lhk. 515, kuidas meie maakohtud tema ajal tagajärjeta „Hurerey“ ja „Ehebruch'i“ vastu võitlesid.) See hingeline külg oli vana kombeõiguse selgroog ja kandja ning endise maksva korra alus, tugevam alus kui paljud moodsad seadused. — Nii tarvita-takse ka tihti vanu lausumisi ja teisi vormelid, ilma et nende endisest tähendusest või nende mõttest üleüldse aru saadakse, mehaaniliselt põlvest põlve edasi just sellepärast, et nad vanad ja selle tagajärjel mingisuguse pühadusehelgiga ümbritsetud on. (Võrrelge näit. vanadest Egiptuse haudadest leitud palveid ja egiptlaste matmise-kombeid praeguse, iseäranis Hommikumaa ristiusu kiriku omadega, siis näete, kuidas vana uuel ajal edasi kestab.) — Kui veel mõnekümne aasta eest „pruudi vend“ pulma-pidulise „õe“ pulma kutsus (v. lhk. 183), siis ei mõtelnud ta ju sugugi oma lihast õde, vaid midagi muud, kui ta

seal ülepea midagi mõtles ja mitte vanast ajast pärit olevat kõnekäändu mehaaniliselt ei korranud. Tartumaa põhjapoolses osas tähendab „õde“ isa õde (amita), sõtset (Wiedemanni sõnaraamatus on „sõze“ — isa õde (lhk. 1191), Gõsekeni ja Hupeli järele samuti, Dr. Hurt kahtles siin millegi üle. V. eespool lhk. 185). Kuna „õde“ üleüldse sugulast ja lihast õde ei tähenda, vaid ennem nais-sugu kaašlast, lähedal seisvat isikut jne., siis ei tarvitse selle sõna tähendus varemini ka ainult isa lihase õega (sõtsega) piiratud olla ja ta võiks ka isa poolt naissugulaste (tänapäevase arvamise järele) üleüldiseks nimetuseks olnud olla. Ma ütlen „võiks“. — „Tulge õe pulma“ oleks siis praeguses keeles: „Tulge isa suguluskonda kuuluva nais-terahva pulma.“ — Siit võiks edasi järeldada, et meil varemini isa poolt naissugulastega (praeguse aja mõistes) tohtis abielusse astuda ja vahest mitte ema poolt naissugulastega, s. o. et sugulust siis ema poolt loeti ja mitte isa poolt jne. — Olgu sellega meie keeleuurijate tähelepanu asja peale juhitud. Vahest peitub siin ometigi midagi meile tähtsat minevikust. — Pulma kutsuja oli „pruudi vend“. Muidugi võis ja tohtis see „pruudi vend“ (sõidutaja, peiupoiss jne.) ka pruudi lihane vend olla. Ja emaõiguse ajajärgul juhib tüdruku saatust tema oma vend, kui selle asemel mitte ema vend (onu) ei esine.

Ma ei tea, kui laialt see viisiks oli ja on, et pereisa surma järele ema vend, onu, lese õe majapidamist juhib ja alaealiste laste saatuse määramisest osa võtab, ühe sõnaga: leseks jäänud õele jõuga ja nõuga kõigiti abiks on. Järvamaal oli see minu lapsepõlves harilik nähtus, vist küll ka praegu veel.

Tähendasin siin, et sugulaste nimetuste uurimine kõigi vastuvaidlemiste kiuste ometigi mõnda selgitaks ehk teises valguses näha laseks. Sugulaste nimetustes jne. ei või kõike paljalt juhuslikeks pidada. — Kui näit. kosjateele sõitja noormees ütleb:

„Sõidame õe õue alla,
 Võtame õe hõlma alla:
 Õde tunneb tulma neiu,
 Õde laanib laisa neiu“ jne.,

siis võib siin „õe“ all küll ka isa õde (amita) mõeldud olla, kes vanem ja elutargem naisterahvas on ja kosjateel olevale nooremehele ennem nõuandjaks kõlbab kui selle oma noorem lihane õde jne.

Kui kord aeg oli, kus vend õe kaitsja ja tema saatuse juhtija oli, siis oleks sellega meile ka seletatud see

õe liigutav õrnus ja armastus venna vastu, mis rahvalauludest vastu paistab. Iga kord ei ole „venna“ all ju võõras poiss mõeldud.

Tähendame veel selle peale, et naise müümise aktist rahvalaulude järele ka vend osa võtab, isegi osa tüdruku hinnast omale saab.

Teatud tingimistel kõneleksid need asjalud emaõiguse poolt.

Muistsed jutud, kus kangelased (lollid, Hansud jne.) kuningate väimeesteks ja sellega ühes ka kuningateks ja valdade valitsejateks (NB! siin pärib tütar) saavad, on kahtlemata võõrsilt pärit. Teiselt poolt on aga „koduväiks“ minek meie rahval laialt tuntud ja tarvitusel. Sel puhul hoiab mees küll naise poole, kuid mängib praegusel ajal selle majas peremeest. — Ja enamalt jaolt oleneb see „koduväist“ enesest, kas naise perekonna liikmed ja sugulased teda „omaks“ (naiseisa — „pojaks“) tunnistavad, nagu näit. mustlaste juures, või vaatavad tema kui võõra ja hädapärast oma keskel sallitud isiku peale. — Varem ajal tuli koduväil, nagu näit. Jakobil Laabani juures, naine tasa teenida (naise ostmine) ning naise perekonnas oma tublidusega esiteks näidata, kas ta ka kohane ja kõlbulik perekonna liige on. Oli tulevane koduväi „vedel-vend“, võis ta lõpuks ka „korvi“ saada või pidi kauemini naise eest orjama (võrdle: peigmees Soome keeles on „sulhainen“, meie sulane).

Emaõigusline nähtus on vist ka see, et paiguti pruudi proovimine (prooviöö) selle perekonnas ette võeti ja alles siis pruut peigmehe koju viidi.

Siia kuuluks ka veel „kodutütteks tulemine“ ehk „hõimule tulemine“. Nagu sellekohasest kirjandusest teada, läks Eesti noorik peale pulmi mõneks ajaks oma vanemate poole elama. Ja mõnel pool sai noorpaar omale voodi alles peale esimese lapse sündimist (näit. Tartumaal; Kreutzwald, Inland 1837, lhk. 193 jj.). Nõnda meil. — Hiina ja Jaapani vanade pärisrahvaste juures, näit., on noorik kuni esimese lapse sündimiseni vanemate pool kodutütteks ja noored saavad alles siis omale iseseisva kodukolde (Kohler, Zeitschrift f. vergl. Rechtswissensch., Bd. 6, 405; Bd. 8, 88; Siebold, Zeitschr. f. Ethn. 1878, 31; Wilutzky, Vorgeschichte I, 105).

Naiste kosimiseõigus käiks ka selle peatüki alla. Kelch teatab oma ajaraamatus, et lesed kosjas käinud. — Tüdrukud käisid kirikumäel poissa tupele kutsumas. (NB! Kirikud ehitati harilikult pagana-aja püha-

dele kohtadele.) Kuulsin lapsepõlves viimasest kombest („mehe otsimine“) Türi kihelkonnas. Komme on üleüldist laitmist leidnud ja umbes 19. aastasaja algul ära kadunud. Viimased tupelekutsujad olnud „uhked“ ja „hullud“ (ulakad) tüdrukud (selleaegse rahva arvamise järele, mille mõjul ka komme kadus), sellega siis iseseisvad „emaõiguslased“. Paarkümmend aastat tagasi kõneldi mulle suvisel vana-vara korjamisel selle kombe kohta Ambla ümbrusest. Tüdruk läinud, tühi noatupp vöö, kirikumäele peigmeest otsima. Jutustaja teatas mulle muu seas ka kutsu- mise vormeli, mis umbes nõnda käinud:

„Tulge tupele, noored mehed,
Siin on tupp, tuss man“ (P. A. K.).

Ka Amblas vaadatud läinud aastasaja algul selle kombe ja tema täitja peale võõriti, kuni komme kadunud.

1910. a. leidsin „Eesti Kirjanduses“ (lhk. 21) M. J. Eiseni „Tõmbamise“ kirjelduses samasuguse teate Amblast, samašuguse lausumisega¹). Selle teate järele olnud tüdrukutel luba kolm korda aastas, iga kord kolm pühapäeva järgemööda, poissa tupele kutsuda, kuni nad omale meelepärased peidud leidnud. Vastumeelse poisi noa (väitsa) visanud tüdruk omaniku ette maha.

Eisen teatab, et rahvajuttude järele see komme mõneski paigas olevat ette tulnud. Ta on ka Soomes tarvitusel olnud (J. Krohn, Maiden ja Merien Takaa 1864; Schröder, Hochzeitsbr., Anh. VI) ja liivlastele tuttav (Körberi käsik. E. Öp. S-i kk. № 77; Schröder, Hochzeitsbr., c. II). Tema ülemineku vorm näib olevat võõ sidumine tüdruku voodi külge, millest juba Kelch kirjutab.

Sellega võiksime siin vahest lõpetada. Tulevik toob ehk mõndagi veel valge ette.

Emaõiguse vastand on isaõigus, mis patriarhaalse olukorra alusel asub. Isa on ainus perekonna pea, ainult mehe poolt küljest ja tema läbi loetakse sugulust ja ainult meessugulased pärivad. Tänapäevani on isaõigus ennast puhtal näol alal hoidnud Türgi- ja Hommikumaal, kus islami õpetus maksab. Tahetakse teda tundma õppida, siis tuleb sinna pöörata. Siin on pereisa piiramata võimuga isand (härra, Eheherr, bacl; v. Koraan, 24. sure; Grigulli saksak. t. lhk. 270). Naine ei tule ülepea kusagil nähtavale. Ja kui tal tarvis on väljas liikuda, siis peab ta linikuga

1) Tupele, tupele, noored mehed,
Siin on tupp tusman,
Kel on väätsi, väängu sisse.

kaetud olema. Juba Mohammed ei osanud omale neitsit Mariat teisiti kui linikusse peidetult ette kujutada (Koraan, 19. sure, Grigulli t., lk. 232; võrdle ka lhk. 270 j. t.). Mohammedi ilmas loetakse kõlbmataks naise ja laste vastu teiste ees õrnust avaldada ja neist ülepea kõnelda. Perekonna käekäigu järele küsida on viisakuseta. Küsijale võib sealsete mõistete järele karistamata näkku sülitada (Darinsky, Zeitschr. f. vergl. Rechtsw., Bd. 14, lhk. 189). Muuselmanni õiguse tundja Dulau ütleb (Droit musulman, lhk. 45), et ainult isa on suguluse allikas, kuna ema selle abinõuks (riistaks) on.

Vanas ajaloos on Room tüübiliseks isaõiguse asukohaks. Gaius ütleb (I, 55): „Ei ole vist teisi inimesi, kellel niisugune meelevald, kui meil, oma poegade üle on,“ ja Rooma aadel nimetas ennast uhkusega isapoegadeks (patricii), sest et nad isaõiguse järele elasid, kuna plebeide juures emaõigus maksis. Ka siin oli isa ja abielumehe, kui perekonna pea, meelevald äärmise järjekindluseni välja arenenud ja ulatas õiguseni keha ja elu üle (ius vitae ac necis). Vana-Roomas arvati sugulust ainult meeste suguluse joones ja naist loeti (n. n. manus-abielus) tütre asemele tulijaks (filiae loco) mehe seisukohalt, kuna mehe isa teda lapselapseks (nepotis loco) pidas. Nooriku ületulek mehe majasse asetas tema sellesama meelevalla alla, mis laste kohta maksev oli. Roomlane oli uhke niisuguse meelevalla üle ja pidas seda valju kodust korda oma rahva tugevuse aluseks. — Siin jättis naine oma isa ja ema maha ja hoidis oma mehe poole. Ja see oli tema vabaduse lõpp. Mehe kodus valitses selle täielik despotism terve perekonna (familia) üle. Suri mees, siis astus tema asemele poeg, harilikult vanem poeg.

See rahvas, kes oma olemist väikseltselt algas, valitses lõpuks terve siis tuntud maailma üle. — „Ja sõna läks välja keisrist Augustusest, et terve maailm pidi üles kirjutatud saama.“ — Ning peale Rooma riigi lagunemist ja kadumist valitses selle rahva õigus veel kaua haritud maailma ja valitseb veel tänapäev. Iseenese jõu sisse uskujal roomlasel oli põhjust oma õiguse pärast uhke olla.

Mehe poole üleminekuga paranes ka naise seisukord isaõiguse ajal: naisel oli ainult oma mehe vastu kohustus. — Siin võis neitsilikkuse nõudmine aluse ja alguse saada. — Igatahes oli naine teda (praeguselt seisukohalt vaadates) alandavast seisukorrast, mis tal hetärismi ajal omaks oli, pääsnud. — Tuletagem meelega, missuguse austamise osalised Rooma matroonad olid. —

Meie ajaloo koidikul leiame oma esivanemaid isaõiguse ajajärgus. — Pereisa despotismi kõrval on naistel siiski perekonna sisemistes asjades sõna kaasa ütelda, nagu Läti Hendriku jutustuse ja paavsti kirjade põhjal võib oletada. — Teisiti see ka olla ei võinud. Kus isaõigust leitakse, seal on rahvas juba karjakasvatamisele ja põlluharimisele andunud. Inimesel peab asupaik ja alaline, jäädav kodukolle olema, kus ta oma õigust võib välja arendada. Isaõigus on enamasti ikka paigapidaja ja põlluharija rahva õigus, mitte aga ümberluusijate jahipidajate ja karjakasvatajate oma; vähemalt viimasel ajal. — Põhja-Ameerika indiaanlased on rändajad jahipidajad ja sellepärast vist on ka nende juures emaõigus nii kaua püsinud. Ja Euroopas leiame mustlaste, selle imeliku hulkuja rahvatõu juures viimaseid selgeid emaõiguse riismeid. — Eestlased, maa-rahvas, olid sakslaste siiatulekul juba põlluharijad, ja me näeme, et Eesti pereisa niisamasugune täieõigusline perekonna pea oli, kui Rooma pater familias. Ka temal, s. o. Eesti pereisal oli õigus oma perekonna liikmete ihu ja elu üle (Rooma ius vitæ ac necis). Tema võttis naise (või mitu naist), müüs selle, tõukas endast ära või surmas (näit. kui see abielu rikkus) ning otsustas laste elu ja surma üle. — Neist asjadest omal kohal.

(Järgneb.)

A. Kruusberg.

Narva nime algupära.

Narva nime kohta on dr. G. v. Sabler seletuse andnud (Sitzungsberichte der Gel. Estn. Gesellschaft 1910), mille järele nimi vanaks germaani sõnaks tuleks arvata. Praegune saksa *Narbe* (harilik tähendus „arm“) on näit. 12. aastasajal vana-ülasaksas *Narva* kujul esinenud, ja m. s. tähenduses „kitsas koht“ (Verengung, Stelle, wo verengt ist). Kui veel seesama sõna arvatakse ka germaani kohanimedes esinenud olevat — näit. vanad Skandinaavia mere-röövlid nimetasid tuttavat Gibraltari väina nimega *Norvasund* —, siis näib tõesti, nagu ei oleks dr. Sableri arvamise juures midagi kahelda.

Aga ometi on otsus vist enneaegne olnud. Siin kordub see tuttav meetodiline eksitus — mis mõnel näit. Soome germanistil koguni tendentsiks näikse arenevat —, et täielikumate või ligikaudsemate häälikuliste ühtesattumuste puhul sõna lainsõnaks tembeldatakse, enne kui keele oma sõnade tagavara läbi on uuritud. Tõsi küll,

isegi lähemate sugukeelte sõnastik on väga puudulikult korjatud, veel puudulikumalt aga uurijate tarvis avaldatud, nõnda et sunnitud ollakse ka kõige parema tahtmise juures sügavamaist võrdlustest loobuma. Kahtlemata tulebki veel, kui tähendatud puudus lähemate ja iseäranis germaani sugukeelte uurimise läbi kord kõrvaldatud on, ka kindlaks arvatud lainsõnade kallal täieline revideerimine toime panna, mis, võib olla, üllatavaid tagajärgi annab.

Kui näit. kõnesoleva etümoloogia leidja oleks teadnud, et *narva* vepsa keeles 'künnist, künnispakku' (saksa „Schwelle“) tähendab (harilik deminutiivvorm: *narvane* < *narvainen*), siis oleks ta vahest ettevaatlikum olnud. On ju õige lähedal järeldus, et siis ka nimi *Narva* midagi 'jökünnist', s. o. veekukkumist ehk koske võiks tähendada. Teatavasti ongi vene keeles *нопорт* 'künnis', aga ka 'kärestik, kosk', nagu seda igast vene sõnaraamatust võib konstateerida¹⁾.

Soomeski esineb (nagu juba ka dr. Sabler nimetatud kirjutuses on tähendanud) vähemalt paar korda nimi *Narva*: Kesk-Soomes (Hämes) *Narvan kylä* ja Ida-Soomes (Kuopio lähedal) *Narvan salmi*. Aga nimetatud küla on samanimelisest kõrgekünkalisest jõest (varemini kosest?) oma nime saanud, niisama nagu ka *Narvan salmi* läheduses *Narvan joki* ja selles olev *Narvan koski* asub. Ehk küll mõni kohanimi ka üksiku rändajaga juhusliselt võib tekkida, ei ole vist seni ühtegi ustavat tõendust sellest, et germaani kohanimesid Sise-Soomes leiduks. Ja viimaks tuleb üsna kaugel põhjas, Rovaniemel, seesama nimi ette: *Norva joki*, mis seal aga algupäraseks lapi nimeks arvatakse²⁾. Aga pandagu tähele, et ka lapi keeles *Narva*'le vastav nomen appellativum esineb (*noarvve* kujul), tähendades m. s. 'peel, põikpuu' (liista, poikki-piena) — järelikult kaunis lähedalt sedasama, mis vepsa *narvane*. Ja juba vastava germaani sõna tähendus näikse nii-võrd kaugel 'põikpuust' või 'künnisest' olevat, et seda raske on enam-vähem ühekõlalise vepsa-lapi sõnaga ühendada. Keelte häälikmaterjal on piiratud ja kokkusattumisi tuleb juhuslikult ka keelte vahel, millel midagi tegemist teineteisega ei ole olnud. Ainult häälikulise ja tähenduslase külje kokkusattumine — muidugi vanemast arenemis-

1) Selle tähendusarenemuse peale vene keeles on prof. M. VASMER minu tähelepanu juhtinud.

2) Vt. T. I. ITKONEN, Lappalaisperäisiä paikannimiä suomenkielen alueella (Virittäjä 1920, lk. 11).

järgust vaadatuna — on otsustav, kuigi mitte absoluutselt, sest mis ilma keelte algupärasest ka arvatakse, ühesugused eeltingimused võivad sagedasti ühesuguseid nähtusi lähemal kaugemal elule kutsuda.

Tarviliku kirjanduse ja teiste abinõude puudusel on võimata *narva* etümoloogiat siinkohal igakülgse kaalumise alla võtta, vaid tahaksin omaltki poolt kindlama otsuse tegemise veel edasi lükata. Et aga Narva linna kõige vanem nimi prof. VASMERI järgnevas väärtusrikkas kirjutuses kõne alla on võetud, ei ole ma sel puhul läbenud ka Narva uuema (esialgu muidugi linna või küla äärset koske tähendava) nimetuse kohta avaldamata olla mõtteid, mis igatahes endise seletuse enam kui küsitavaks teevad.

Lauri Kettunen.

Üks Narva linna vana nimi.¹⁾

Vanavene kroonikates tuleb üsna sagedasti ette linna-nimi *Rugodiv* (Ругодивъ), mille esinemisest kõige paremini Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей geograafiline sisunäitaja ülevaate toob. Praegu Tartus valitseva raamatukogu-puudumise pärast võin siin üksnes osa tõenduskohti ette tuua. Sel linnal on arvatavasti kaunis suur tähendus olnud, sest kroonikates puutuvad silma muu seas nimetused, nagu воевода Ругодивьской, *Rugodivi väeülem*²⁾, Ругодивьская волость, *Rugodivi vald*³⁾, ka посадъ у Ругодива, *Rugodivi alev*⁴⁾. Linna suuguse peale tähendab ka avaldus: нѣмецкiй городъ Ругодивъ, *Saksa linn Rugodiv* (Esimeses Pihkva Kroonikas⁵⁾), kus нѣмци, s. o. sakslased, ja чюдъ, eestlased, teineteisest ikka eraldatakse. Valisid ju sakslased oma asupaikadeks küll aina rahvarikkamad kohad.

Me võime aga terve rea tekstikohtade varal kindlaks määrata, et see linn Narvoa ääres ja Ivangorodi (vanavene Ивангородъ) vastas asetses.

1) Osa alamaltarvitatud Soome kirjandust on minu ametivenna prof. Dr. L. KETTUSE lahkkel kättejhatusel mulle teatavaks saanud.

2) Esimene Novgorodi Kroonika aastast 6928 (1420). Vrd. Neljas Novgorodi Kroonika a. 6928 (1420).

3) Esimene Novgorodi Kroonika a. 6852 (1344).

4) Esimene Pihkva Kroonika a. 6849 (1341).

5) Aastast 7096 (1588). Ka Neljas Novgorodi Kroonika aastast 7000 (1492).

Seda selgitagu järgnevad tekstikohad:

1) „Novgorodlased läksid sakslaste maa vastu Narroova taha oma vürsti Ivan Volodimërovič'iga, riisusid ja põletasid palju Rugodivi ümbruses. . . . ja Narroovat mööda kunni Tshuudi (Peipsi) järveni.“ Esimene Novgorodi Kroonika a. 6952 (1444).

2) „Selsamal kevadel asutati suurvürst Ivan Vassiljevič'i käsul kivist linn saksa rajale, saksa linna Rugodivi vastu, Narroova jõe ääre. . . . neljanurgeline (linn). Ja ta nimetas selle Ivangorodiks oma nime järele.“ Neljas Novgorodi Kroonika a. 7000 (1492).

3) „Selsamal aastal võtsid svelased Rugodivi vastas oleva Ivangorodi oma alla.“ Esimene Pihkva Kroonika a. 7004 (1496).

4) „Ja nad (pihkvalased) läksid Jurjevist mööda Rugodivi poole, Ivangorodi vastu.“ Esimene Pihkva Kroonika a. 7010 (1502).

5) „Läks kõigi venelaste valitseja ja tsaar ja suurvürst Feodor Ivanovič. . . . saksa linna Rugodivi vastu, ja ta võttis ära Ivangorodi ja Jama ja Koporje, aga Rugodivi ei saanud nad mitte võtta.“ Esimene Pihkva Kroonika a. 7096 (1588).

Need näitused lasevad meid ustavalt kindlaks määrata, et Rugodivi all on Narva linna mõeldud. Seda tõestust kinnitavad veel mitmed Lääne-Euroopa kaardid, kus me Narva kohalt leiame nime-tuse Rougodive vel (=ehk) Narve, Ivangorode'i vastas. Nii Antony Jenkinsonil a. 1562 ja 1583 (vrd. Kordt, Матерьялы по истории русской картографии I, kaart XVII ja XVIII).

Ka tuleb ette, et praeguse Narva kohale ainult Rogodiff on märgitud. Nii näit. Sebastian Münster'i kaartidel a. 1544 ja 1559 (vrd. Kordt, Матерьялы по истории русской картографии I, kaart VI ja VIII) ja Antonius Wied'i kaartidel umbes 1537. a. (v. Kordt, seals. I, kaart VI).

Muidu leiame Ivanovgorodi vastu ainult Nerva märgitud olevat Sigismund Herbersteinil a. 1546, 1556 ja 1557 (v. Kordt, seals. I, kaart XI, XII ja XIII), või ka Nervia (Herberstein-Gastaldo a. 1550 ja 1556: v. Kordt, seals. I, kaart XV ja XVI). Leidub aga ka Ivangrot Narvia vastas (Olaus Magnus a. 1539: v. Kordt, seals. seeria II, köide I, kaart III) või Narva (H. Mercator a. 1554: v. Kordt, seals. seeria II, köide I, kaart IV). Lõppeks leidub Isaac Massa'l 1612 a.: Duyts Narva

Ivanogorod'i kõrval (v. Kordt: seals. seeria II, kd. I kaart XIV).

Rugodivi ja Narva sãmasus on seega tõendatud.

Nüüd selle nime etümoloogia. Vene keelest ei saa teda milgi kombel seletada. Seepärast on õigustatud katse, tema algusallikat mujalt otsida. Otsimata pakub end siin võrdlemiseks Soome nimi Rukotivo, 'rukki kaitsevaim'. Rohkesti tõendus tema esinemisest on üles märgitud ajakirjas „Finnisch-Ugrische Forschungen“ XIII (1913), lk. 442. Nendest on mulle praegu tarvitatavaks ainult K. Krohn, Oma Maa I 622 ja Finn.-Ugr. Forsch. VI (1906) 104 j. j.

See soome jumala nimi seatakse viimsel ajal iseäranis hea meelega ühendusesse vanapõhja sõnaga rugr, 'rukis' + tyr, tivar < *tivaz, 'jumal'. Vrd. Setälä, Finn.-Ugr. Forsch. XIII 442, ja Karsten, Namn och bygd II (1914), lk. 195 j. j. ja Indogerm. Jahrbuch III (1915), lk. 133. Ja vististi võiksid selle etümoloogia pooldajad tõsisajale naalduda, et hulk läänesoome jumalate nimesid omale germaani keeltest seletuse leiab. Nii seletub soome Pekko, 'odra kaitsevaim' vana-germaanikeelsest *be g g w u = vanapõhja bygg = uusrootsi bjugg, 'oder'. Siis veel soome Tursas, 'monstrum maritimum fabulosum', 'muinasjutuline merepeletis': vanapõhja thurs, vrd. Finn.-Ugr. Forsch. XIII 424 ja 463. Rea hiljemini laenatud jumalanimesid on kokku seadnud L. v. Schröder, Germanische Elben und Götter beim Estenvolke, Sitzungsberichte der Wiener Akademie Bd. 153 № 1, lk. 1—92.

Kõige selle põhjal on kalduvus soome nime Rukotive saksa keelest tuletada. Kuid ometi läsevad teisel tõendatud nimeteisendid võimalikuna paista selle jumalanime teistsuguse tuletamise võimaluse. Nimelt leidub Agricola'l üks soome Rongoteus, soome rahvaluules ka Runkoteivas (mõlemad Finn.-Ugr. Forsch. XIII järele lk. 442). Rohkesti tõendus rukihinen Runkateivas'e ja kord isegi rukihinen Runkateiras'e esinemisest toob K. Krohn, Kalevalan-kysymyksiä I, lk. 59, ja seesama, Suomalaisten Runojen Uskonto, lk. 134.

Nende nimeteisenditega on ka eesti nimevormid paremini kokkukõllasse seatavad. Siin esinevad, ilmselt ja lõpulisele nimisõna tegijaütlevale naaldudes, eesti Rõngutaja, Rongotus, Rõõgutaja, Reegutaja, Rõugutaja j. t. Viimaks ka lühivorm Rongo. Võrreldagu iseäranis M. J. Eisen, Eesti Mütologia (Tallinnas

1920), lhk. 200 j. j. ja Boecler-Kreutzwald, Der Esten abergläubische Gebräuche (1854), lhk. 53.

Nagu praegu nimetatud kohtadest näha, tähendab see nimi eesti keeles ka ilma- ja tervisejumalat, üleüldiselt isegi taimede ja inimeste sigiduse edendajat. Viru- ja Järvamaal on R. kaitsevaimuks sünnitamistegi puhul. Teda hüütakse appi ka uppujate päästmiseks.

Et nii siis tõendus Runkoteivas'e kohta soome keeles rikkalikumalt leidub kui Rukotivo kohta ja esimene vorm viimsest ka vanem on, siis tundub enam õigustatud olevat Runkoteivas't kui austatavat vaia' käsitada (soomekeelsest runko ,tüvi, vai, tulp, teivas'), kui kuidagi teisiti seletada (vrd. Karsten, Germanisch-finnische Lehnwortstudien, Helsingfors 1915, lehekülj 10 j. j.).

Kuidas selle jumalanime päritolu küsimus ka otsustatagu, tema kokkukäivus alguses nimetatud Rugodiv'iga, Narva vanavene nimega, on igatahes kindel. Heliliselt võiks seda kohanime tuletada niihästi vormist Rukotivo kui ka Runkoteivas. Kuid ometigi tunnistaksin mõlemaist neist võimalusist teise tõenäitlikumaks: Oleks laen Rukotivo'st saabunud, siis tuleks meil selle laensõna puhul enne nõndanimetatud poolvokaali kadumist ehk asendamist vene keeles vormi *Ръгодивъ ehk *Ръгодьвъ oletada. Vastab ju ometi vanavene Мъста ,Msta jõgi' soome sõnale musta ,must' või vanavene пуръ ,puri' soome sõnale purje, -een ,puri' (vrd. ka J. Kalima, Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen, lhk. 49). Nõnda oleks siis sel nimel teistsugune välimus, kui tema laenamine enne XIII aastasada oleks sündinud.

Vorm Ругодивъ oleks võinud tekkida, kui venelased oleksid Rukotivo laenanud pärast XIII aastasada. Nüüd kõneleb aga Narvova jõe nimi (vanavene Норова, v. Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей geograafiline sisunäitaja) oma teise vokaaliga selle poolt, et venelased selle nime enne oma kirja arenemise algust on laenanud, ja sel juhusel pole tõenäitlik, et venelased oleksid Narvova nime niipalju varemini tundma õppinud, kui selle ääres asuva Narva linna nime. Aga ka kõike seda tähele panemata peame kohanime Ругодивъ seletades iseäranis laenu eesti keelest oletama, ja siin ei ole vormile Rukotivo tänini mitte vastet leitud, ja ka soome keeles ei ole selle kohta mingid vanu tõekstunnistusi olemas.

Me talitame siis õieti, kui selle kohanime seletamisel tuletamise ainult Runkoteivas't tähelepanemise alla võtame. Vene keeles ei sünnita seesugune tuletamine mingisuguseid raskusi, sest läänesoome nime Runkoteivaan kylä või Runkoteivaan linna, Runkoteiva küla või linn' võidi vanavene keeles üksnes * Rogodivль городъ 'i näol edasi anda. Ninavokaalist pidi pärast IX aastasada u saama¹⁾, nagu vanavene судъ, väin, merekitsus' vanapõhja sun d'ist, väin' (v. Miklosich, Etymol. Wörterb. 328) või vanavene угринъ, ungarlane' j. m. m.

Ka leidub näitusi, mis näitavad, et võõraste diftongidega vanades laensõnades vene keeles nii on talitatud, nagu ürgslaavi keeles, s. o. nad on monoftongiseeritud. Võrreldagu soomekeelsete sõnade seast iseäranis vene Лыга soome nimest Laukaanjoki (v. Mikkola, Journ. Soc. Finno-Ougr. XIII № 23, lhk. 10, Köppen, Erklärender Text zur Ethnograph. Karte des Petersburger Gouvernements, Petersburg 1867, lhk. 87). Teisi näitusi pakuvad suurel arvul Buga ja Rozwadowski, Revue Slavistique, köide VI, mis mulle praegu kättesaamatu.

Siis aga on ka nähtus, et soome k, t, p asemele vene keeles g, d, b astub, vanades laensõnades harilik ja uuteski laenudes mitte haruldane. Võrreldagu vahest, peale eespooltoodud Лыга, veel vanavene Серегъръ, Seligeri järv': soome Särkijärvi, särjejärv' ja siis Кургулово, kohanimi Jamburi maakonnas mere ääres': soome Kurkula (v. Köppen, Erklärender Text, lhk. 87), küll soome sõnast kurkku, kurk'; vene Подомьяки, kohanimi Slavjanka kihelkonnas, Tsarskoje Seloo maakonnas': soome Patamägi, soome sõnast pata, pada' (v. Köppen, seals., lhk. 58), Редуголи, kohanimi Valkeasaari kihelk., Peterburi maak.: soome Retu kylä (v. Köppen, seals., lhk. 52) jne. Vrd. ka J. Kalima, Ostseefinnische Lehnw. im Russischen, lhk. 35, ja Köppen, Erklärender Text zur Ethnogr. Karte P-burger Gouv., igal pool. Seejuures jätan küsimuse lahtiseks, kas vanavene Серегъръ jne. mingist läänesoome keelest k-ga (soome särki) või g-ga (eesti särg) on laenatud, sest heliliselt on mõlemad võimalikud.

Tekib veel küsimus, kus oletatavasti on kõnealuse kohanime lühenemine ja tema teise osa ärajäämine sündinud: kas soome või vene pinnal? Tõsiasi on, et lühenemisi kohanimedes õige tihti ette tuleb. Seda teame ka

1) Vrd. Соболевскій, Лекции по истории русскаго яз., 4. trükk, lhk. 20.

Kretschmer'i kirjatööst teoses Jagic-Festschrift (Berlin 1908), lhk. 553 j.j., kuhu rohkesti slaavikeelseid vasteid üles on märgitud. Nende arvu võib märksa suurendada. Võrreldagu kas või vanavene Ярославль nimetusest Ярославль городъ, kus esimene sõna esialgu omadussõna on Ярославъ 'ist, siis Володимѣрь Vladimir'i asemel nimetusest Володимѣрь городъ, Коснятинъ, mitmete linnade nimi' (v. Полное Собрание Русскихъ Лѣтописей geograafiline sisunäitaja) vanavene-keelsest Костя(н)тинъ, nii siis: 'Constantinopolis', 'Konstantini linn'; Переяславль nimetusest Переяславль городъ, arendatud sõnast Переяславъ, pärisnimi = kuulsuse pärija' jne.

Selle järele võiks Ругодивь'i pidada Ругодивль городъ'i lühenduseks. Igatahes peaks siis oodatav olema vorm Ругодивль, kuid pärast poolvokaalide ъ ja ѝ kadumist vene keeles võttis maad ometi ka keeruliste konsonandirühmade lihtsustumine ja nii tekkis vanavene-keelsest Ярославльской-st vorm Ярославской. Niisama võis Ругодивльской-st saabuda Ругодивской. Et aga need tuletised sedasama mõju avaldasid, mis Островской, Псковской, Кіевской, siis võis selle tagajärjel ka Ругодивъ ilma /-ta tarvitusele tulla, nagu Островъ, Псковъ (vanavene Пльсковъ), Кіевъ /-i ei sisalda.

Ka teistsugune nimetavavormi seletus oleks vene keele seisukohalt võimalik: sõnast Ругодивляне, 'rugodiivlased' oleks uussünnitus Ругодивъ võimalik, samas suhtes kui näit. sõnale Кіевляне vastab Кіевъ.

Seesugustest slaavi seletusvõimalustest hoolimata paistab mulle ometi tõenäitlikumana, et lühenemine juba soomeugri pinnal on sündinud. L. KETTUNEN juhib minu tähelepanu selle peale, et kohanimed eesti keele alal omastavakujul maad on võtnud. Võrreldagu näit.: Pühajõe (küla), Sillamäe, Mustajõe, Kaldamäe, Tagajõe, Suursaare, Saarevälja jne. Seda laadi näituste najal pean ma võimalikumaks oletada, et kõnealune kohanimi juba eesti pinnal on lühenenud, ja kaldun Ругодивь'i tuletama mingist esieesti või mõne muu läänsoome keele vormist *Runkoteiva(an) [kylä]. Säherdusel oletusel oleks see paremus, et siis ei tarvitse selle nime kohta eespool-tähendatud ümbermoodustusi vene keeles mitte oletada.

Missuguses keeles meie kohanime lühendus ka tõekspeetav võiks paista, arvan ometigi kinnitada või-

vat, et Narva linna vanavene-keelne nimi Py-
 годивъ on tuletatav jumalast Runkoteivas.
 Mitte alati pole võimalik küsimust lahendada, mis pärast
 miski koht teatava jumaluse järele nime on saanud. Ometi-
 tigi lubatagu mulle siin selle kohta üht umbarvamist aval-
 dada: Runkoteivas on teatavasti ka uppujate
 kaitsevaim. Et aga Narva linn jõe karestiku kohal
 asetseb, millest üleminek vanal ajal hädaohtlik pidi olema,
 siis tärkab kergesti oletus, et tema ärne asundus
 päästjale jumalale oli pühendatud — tema elanikkude
 kaitseks uppumise vastu.

Max Vasmer.

Tartus, 23. aprillil 1920.

Vead

M. Kampmanni koolilugemikus.

2

Pealegi on ju Kampmannil endalgi sagedasti lühe-
 mad vormid: vaatasin *ta* silmi 9; küllap *me* koolitoas ühte-
 teist näeme 9; käsi käib *mul* halvasti 9; *mu* isa 2; *Nad*
 peksid 7. Tarvitada pikemaid ja lühemaid vorme läbisegi
 ilma ühegi tähenduselise vaheta on teatav keeleline eba-
 järjekindlus.

Mitte *seesama*, vaid *sama*. — Ka ‚seesama‘ on
 asjata pikk, ‚see‘ olles üsna tarbetu; peaks olema lihtsalt
 ‚sama‘. Näitusi Kampmannilt: seesama (parem: sama) jõud
 103, neidsamu (parem: samu) puid 240, needsamad (*pro*
 samad) 179; selsamal (*pro* samal) silmapilgul 179; mitte:
 ühel ja selsamal pinnal 176, vaid lihtsalt: samal pinnal.
 Samal põhjusel ka mitte ‚niisamasugune, niisamuti‘,
 vaid pigem ‚samasugune, samuti‘.

Tarbetumad asesõnad. — Sagedasti aga on
 niisugused (eriti esimese ja teise isiku) asesõnad üleüldse
 tarbetumad ja võivad ära jääda, mille läbi lause ilu ja
 energia ainult võidab: ‚et [ma] elan 64; Varsti täidan [mina]
 maailma kõiksugu loomadega 113; kas [sa] saad aru 176;
 iga isme tunnen [ma] toas 2; seal lamäsimē [meie] tuhan-
 ded aastad 81. Koguni ‚tēma, ta, nēmad, nad‘ võiksid vahel
 ära jääda: ‚ja siis silmitses [ta] [seda] kohta tükk aega 174;
 Seal panevad [nad] saadud saagi toopidesse‘ 205.

oma deklimeerimine. — Kampmann harilikult
 ‚oma‘ ei deklimeeri (mille vastu *mul* midagi pole ütelda),
 ometi on ses suhtes juhtunud mõni ebajärjekindlus, näit.:
 ‚sirutavad .. omad ladvad‘ 78.

Tarbetumad verbi täiendussõnad (ära, välja, sisse jne.) — Saksa keele mõjul on hakatud eesti keeleski tarvitama kõiksugu verbi tähendust täiendavaid sõnu ja sõnakesi, mis aga enamasti tarbetumad on, sest et nad midagi uut ei lisa ja verbi tegevuse lõpetatud laad kas objekti sõna läbi väljendub või mõtteühendusest (kontekstist) selgub. Väljajätmise läbi aga jällegi võidab lause niihästi otstarbekohasuse (aja ning ruumi säästmise) kui ka ilu suhtes (lause on vähem veniv ja lohisev). Niisuguseid tarbetumaid täiendussõnu sisaldavaid lauseid pakub Kampmanni lugemikki üsna ohtrasti:

tarbetu *kätte*: ta haaras tuleriista [kätte] 5.

tarbetu *kinni*: säng, mis halli tekiga [kinni] kaetud 186; ja pigistas silmad [kinni] 200.

tarbetu *sisse*: [sisse]raamitud piltisid 9; millele (õigem: millesse) hästi nõge [sisse] segatud 111; kus suvel supel-võõrad [sees] asuvad 124.

Tarbetu *välja*: mis nende keha [välja] higistab 205; mis täide seljast [välja] immitseb 55; sipelgad valisid kõige targema ja julgema eneste seast [välja] 56; millest trepiastmeid . . ja hauailustusi [välja] raiutakse 127; päike haudub munadest väikesed röövikud [välja] 202¹⁾.

tarbetu *ära*: [ära]arvamata suur tähtsus 215; Mitmekordse äestamisega lõhutakse ussi pesad ja hävitatakse ta munad [ära] 63; [Ära]hävitatud Eesti linna asemele 122; hävitas Jaroslav nende püha paiga [ära] 139; Suures Liivi sõjas hävitati Vana-Pärnu [ära] 145; pärn ja tamm võivad aga 1000—1500 aastat [ära]igada 213; Ilmar soovis emale head hommikut ja jõi kiiresti valmispannud piima [ära] 182; mis järk-järgult madalamaks minnes vee alla [ära] kaovad 118; et see jõgi . . maapinna alla [ära] kaob 132; ja kivistasid aja jooksul nõnda [ära] 214; korruga kargas kirves varre otsast [ära] 178; Et varda ots ei roostetaks . . kullatakse ta [ära] 111; tõusis paks pilv ja kustutas kõik [ära] 221; kui kivisöe ollused kunstlikult üksteisest [ära] lahutame 239; umbrohi lämmatakse niihästi meie rukkid kui nisud ja keeduvilja [ära] 54; lükkad sa niisuguse mullahunniku paigalt [ära] 207; karjased lõhkusid nende pesad [ära] 56; seal lõpeks veetilga jõud [ära] 105; Aastal 1581 müüs . . Gustav Adolf

1) Nende lisaks olgu öeldud, et ka sõnad *sirutama*, *puhkema*, *hoovama* väga hästi võivad ilma selle *välja*-ta läbi saada: ta sirutas käe [välja]; kui revolutsioon oli [välja] puhkenud; temast hoovas hingelist soojust [välja].

linna Eestimaa kubernerile [ära] 133; mis vood [ära] *neelanud* 118; tema ahnitsejad lõkked sinu [ära] *neelavad* 176; Vaenelaps *niidab* lamba [ära] 22; nüüd *purustab* vägimees põrgu seinad koguni [ära] 261; kõikidest mahajäetud ja [ära] *põlgtud* 92; Lätlased *riisusid* kristlaste loomad ja vilja [ära] 263; kui sõjatuli .. trükikoja [ära] *rikkus* 99; mis suhkrus sees [ära] *sulavad* 236; Lumekihid ei saanud mahti [ära] *sulada* 247; vees [ära] *sulatatud* suhkrut 103, et röövik [ära] *sureks* 202; 110° C. külma käes ei *sure* veel paljud bakterid [ära] 210; kui ta [ära] *suri* 227; siis tõrjub ta õhu enese eest [ära] 110; ja *ummistas* viljapuud [ära] 21; Pärast Põhja sõda *ununesid* .. talurahva elukorra parandused [ära] 284; et te[ie] [mitte] [ära] ei *unustaks* 174; Ma olen ta üsna [ära] *unustanud* 187; millesse Endel .. [ära] *uppunud* 138; ja *uputaks* linna [ära] 124; varastab üks nõid ta mõõga [ära] 258; ilma et ta [ära] *väsiks* 118; kõik on suvisest rändamisest [ära] *väsinud* 192; varsti on ka nemad [ära] *võidetud* 194; aastal 1581 *võtsid* rootslased Rakvere [ära] 130; Kirikud *võeti* evangeliumi-usuliste käest [ära] 278; Tee peal *õiendas* vallavanem .. mõned tarvili-
kud asjad [ära] 325.

Tarbetu *üles*: Selle tümina peale ärkas Vanaisa [üles] 113; Vanaeit tegi nüüd võõrale nurka aseme [üles] 67; kui vara [üles] tõuseme 73; ta katsus [üles] tõusta 77; tunnistas oma süü [üles] 86; oli omast .. viinaunest [üles] ärganud 93; koidupuna äratas veetilga unest [üles] 104¹⁾.

Tarbetumad järelsõnad (postpositiivõnid) kaasuste asemel. — Jällegi saksa keele mõjul ja eeskujul on meil tarbetumalt hakatud ülearu tarvitama kõiksugu järelsõnu (peale, pealt, sees, sisse, seest, juures, üle jne.) käändevormide asemel, mis samu funktsioone niisama hästi täidavad. Seepärast peaks meie õigekeelsuses valitsema tendents niisuguseid juurdunud või juurduma hakanud järelsõnalisi rektioone võimalikult asendada käändelistega. Niisuguseid käändelistega asendatavaid järelsõnalisi rektioone leiame küllalt ka Kampmanni lugemikust.

Oleme märkind järgmised näitused:

tarbetu *käest*: Kirikud võeti evangeliumi-usuliste käest (parem: evangeliumi-usulistelt) ära 278; selle talu pärisin

1) Täiendavalt selle puhul olgu tähendatud, et tarbetumad on ka sõnad „eemale, edasi, juure, põlema“ niisuguseis ühtumistes kui „[eemale] tõrjuma, [eemale] peletama, [edasi] jatkama, [juure] lisama, [põlema] süütama, süttima. Ka „külgetõmbamisejõud“ asemel võiks öelda lihtsalt „tõmbejõud“.

[ma] isa käest (parem: isalt) 227; käisin tema käest (parem: temalt) küsimas 166;

tarbetu *üle*: ei lasknud asja tõsiduse üle (*pro* asja tõsiduses) kahelda 128; valitsus nõudis rüütlitelt talurahva õiguste üle (parem: õigustest) aru 284;

tarbetu *juures*: Ka söömise juures (parem: süües) tuleks hammastega ettevaatlik olla 87;

tarbetu *sees, seest, sisse*: Toobrite sees (*pro* toobrites) istusid mõnikord inimesed 81; kes palehigi sees (*pro* palge higis) põldu harib 121; et mitte palju tolmu hingatava õhu sees (parem: hingatavas õhus) ei ole 227; — jalad ei jäänud enam . . pori sisse (*pro* porisse) kinni 38; tema tüve sisse (*pro* ta tüvesse) . . mahla-aukusid puuritud 166; istutas ta rammusa musta mulla sisse (*pro* rammusasse musta mulda) 235; õhu sisse (õhku) laiali 226; kihvti haava sisse (*pro* haava) laseb 205; tõstis teised selle au sisse (*pro* sellesse ausse) 265.

tarbetu *peal, peale, pealt*. — a) *peal (peale)* asemele inessiiv (illatiiv): Soo peal (*pro* Soos) kasvasid . . puukesed 231; vedeliku peale (võiks ka: vedelikku) mõjub 217; — b) *peal, peale, pealt* asemele adessiiv (allatiiv, ablatiiv), s. o. -l, -le, -lt: toolide peal (*pro* toolidel) . . istus kogu isandaid 287; kes istme peal (*pro* istmel) sukka kudus 315; istus pingikese peal (*pro* pingikesel) 218; kiired mängisid padja ja teki peal (padjal ja tekil) 219; kelk krigiseb külma lume peal (külmal lumel) 168; lükkab ta trooni pealt (troonilt) 265; õlgede peal (õlgedel) magavad 186; riuli peal (riulil) hiilgavad . . kausid 186; peame Virtsust laeva peale (laevale või laeva) astuma 147; sõit hõbelaeva. „Lennuki“ peal (hõbelaeval „Lennukil“) 259; vaatasin sisseraamitud piltisid seina peal (seinäl) 9; seinte peale (seintele) asub 227; istus kärbes kivi peal (kivil) 175; Laululinnud lendasid puude okste peale (okstele) 113; istus . . hobuse turja peal (turjal) 30; Jaak pühkis higi näo pealt (näolt) 305; et see mägi . . madala koha peal (madalal kohal) seisab 137; Nihkusid . . oma vanade platside peale (vanadele platsidele) tagasi 174; Veetilk istus roosilehe serva peal (serval) 104; kalda peal (kaldal) seisab onnike 187; nurmede peal (nurmedel) 236; saare peale (saarele) . . asutas ta Kroonlinna 319; ehitati linnad soosaarte ehk järskude mägede peale (soosaartele või järskudele mägedele) 252; vallide peale (vallidele) tehti . . tugevad . . aiad 252; kiltmaa, mille peal (mil) ka mõned kõrgemad künkakesed asuvad 125; Pungerjajõgi, mille peal (mil) . . palju parvi alla saadetakse 129; kivisild,

mis heinamaa kaelast ülemineva tee peal (ülemineval teel) oli 69; kuidas tuul tolmusambaid tee peal (teel) üles keerutas 92; tee peal (teel) õiendas .. asjad [ära] 325 ¹⁾; mis nad oma pika reisi peal (pikal reisil) .. näinud 105; liivatera on jällegi reisi peal (reisil) 109. — (enam abstraktses mõttes:) kapteni käsu peale (käsul) 29; Vanaeide sundimise peale (sundimisel või sundimisest) hakkas mees viimaks sööma 66; magusa peale (magusale?) on nad .. majad 55; läks .. vaese venna peale (vaesele vennale) kadedaks 27; — c) ,peale' asemele transitiiiv (-ks): jõudu asja peale (asjaks) kulutada 240. — d) ,peale' asemele partitiiv: Kui meie krants orava peale (oravat) haukus 2.

Nominatiivsed liitumised. — sindlikatusega 232 (õigem: sindelkatusega, sest sõna, mis näitab, mis materjaalist miski tehtud, liitub nominatiivselt), kristalli palee (*pro* kristallpalee); siidirätikud (soovitame: siidirätikud) 14; juurevilja (*pro* juurvilja) 103, 193; küljeseintes (parem: külgseintes, sest et ,põhilaud, otslaud' jne.); lubja- ja liivakividest (parem: lubi- ja liivkividest, sest on ju ,raudkivi') 216; aurumasin (soovitame koguni: aurmasin ,vesiveski' analoogial, sest et aur, samuti kui vesi, on abinõu, millega masin töötab) 100; vee taimed (soovitavam: vesitaimed) 78; metsaloom (*pro* metsloom) 11; naabrikülalast (soovitavam ,naaberkülalast', nagu juba „Postimeheski“ on päris ametlikult: naaberrüügid, naaberlinnale („Postimees“ 1920, 127, 1, 5)) 94; samuti siis ka mitte naabri Juku 92, vaid naaber-Juku; sammeti-mustad (*pro* sammetmustad) 4. Eriti tuleks nominatiivselt liita us-(is-)lõpulisi sõnu, nagu seda ongi hakatud tegema, nii et otse imestama peab, miks Kampmann siin veel tarvitab genetiivseid liitumisi: kirjutusenõud (*pro* kirjutusnõud) 96, ehitusetöö (*pro* ehitustöö) 124; supelusesalong (*pro* supelussalong) 132; kaubanduse-kooli (*pro* kaubanduskooli) 140; vabaduselippu (*pro* vabaduslippu) 268; tärkliained (*pro* tärkliained) 212; tervisevee (*pro* tervisevee) 150. Kampmannil endalgi on kord ,õmblusnõela' 221.

Ka oleks parem elatiivi asemel nominatiivist liitumist tarvitada: õlest katusega (parem: õlgkatusega) 195; klaasist nõudega ja portselanist tassidega (parem: klaasnõudega ja portselaantassidega) 87; kasetohust kübara (parem: tohtkübara) 67.

¹⁾ Kampmannil endal kord: teiselt teelt ei pööra 229.

Väärad käanded. — Sagedasti tarvitatakse 'järele' ja 'tähele' asemel vääristi 'järel' ja 'tähel', sellest Kampmannilgi üks näitus: Ilma järelmõtlemata (*pro* ilma järele mõtlemata) 7; Pulma järel (*pro* järele) lahkus Linda kasuema majast 114. — Samuti tarvitatakse inessiivi, illatiivi ja elatiivi asemel vastavat adessiivi, allatiivi ja ablatiivi: Ta pahemal küljel (õigem: pahemas küljes)* otse südame all nähti auku 5; Sipelgate keskel valitses igal töö ja teol (parem: igas töös ja teos) imekspanemise väärt üksmeel 55; seaduses, mis . . täiel jõul (parem: täies jõus) pidi maksma hakkama 291; Põlev kivikiht asub . . kolme jala sügavusel (õigem: sügavuses) 129; Alati oli ta virk õppimisel (parem: õppimises¹⁾) 171. — Elatiivi asemel vääristi inessiiv: kohvitassi poolik . . lõhkes vihas (*pro* vihast) 164. — Väär genetiiv partitiivi asemel: teine pool raja (*pro* teine pool või teispool rada) pole mul midagi tegemist 67; mitmesugu (õigem: mitmet või mitut sugu) linda 252; kust ta peale puhastamise (*pro* puhastamist²⁾) kividest vagunitesse aetakse 129. — Elatiivi asemel adessiiv: siin võib ta . . vee vajutusel ja pigistusel (parem: vajutusest ja pigistusest) teistega üheks kiviks [kokku] liituda 110. — Selle puhul vaja tähendada, et meil üleüldse on hakatud niisugusel korral elatiivi asemel adessiivi tarvitama. — ta oksad läksid üleval (parem: ülevalt) igale poole laiali 165. — saadikud meelitasid teda kahte korda (parem: kahele korrale) eneste poole 261. — nii puhtalt ja selgelt laotab end . . taevas üle looduse 189; kas ei oleks kohasem ja ilusam ses lauses -lt asemel -na?: nii puhtana ja selgena laotab end taevas looduse üle. Ja kas ei tuleks genetiivi asemel hakata essiivi tarvitama niisuguses lauses kui järgmises: olid teda ka . . lapsepõlves . . nõndasama suure (*pro* suurena) näinud 164.

Partitiivsubjekti asemel vääristi nominatiivsubjekt. — Samuti kui soome keeles, tehakse eesti keeleski vahet nominatiiv- ja partitiivsubjekti vahel: 'hoovis jalutavad õpilased' (s. o. kõik (teatavad) õpilased, õpilased üleüldse, saksa keeles artikliga: die Schüler) ja hoovis jalutas õpilasi (s. o. osa õpilasi, ebamäärane hulk õpilasi, mõningaid õpilasi, saksa keeles artiklita: Schüler); samuti: 'sinna voolas rahvas' (s. o. kogu rahvas, kes seal

1) Nii on kord Kampmannil endalgi: Kaugele ei ole talupojad pae tarvitamises mitte jõudnud 236.

2) 'peale' genetiivi ees tähendab 'välja arvatud' (кроме): peale selle — кроме того; aga partitiiviga: peale seda — тогда.

oli või kellest kõne on) ja „sinna voolas rahvast“ (s. o. ebamäärane hulk rahvast). Kahjuks on see vahetegemise-tunne eestlasis tumenema hakanud (arvatavasti saksa ja vene keele mõjul, kus on olemas ainult nominatiivne sub-jekt) ja on ilmunud kalduvus tarvitada nominatiivi sealgi, kus partitiiv loogilisem ja loomulikum oleks, nagu seda näitab võrdlus soome keelega. Kampmannigi lugemiku keel pakub selle vahetegemise tunde tumenemisest ja sellest nominatiivi kalduvusest rohkesti näitusi:

Eel ja taga voolab rahvas edasi 14 (õigem: voolab rahvast edasi, sest kõne on siin maanteel kiriku poole tõttavaist inimesist, mitte aga kogu kirikurahvast kui kindlast üksusest); seegi on täna ilusaks aiaks muutunud, milles toredad puud ja põõsad kasvavad 54 (õigem: milles toredaid puud ja põõsaid kasvab, sest siin ei ole küsimus kõigist toredaist puist ja põõsaist või neist kui tõust, vaid ainult teatavast hulgast neid). Samuti: Toobrite sees istusid mõnikord inimesed (peab olema: toobrites istus mõnikord inimesi); siis näete, et selles vedelikus väikesed liblekesed ujuvad (õigem: väikesi liblekesi ujub) 85; kus tema hüppav jalg maa külge puutus, seal siginesid lilled (õigem: sinna sigines lilli); ja kus tema kivi otsas istudes laulis, kasvasid puud (õigem: kasvas puud) maa seest üles 113; Kadriorg on ilusaid suvemajasid täis, kus suvel supelvõõrad sees asuvad (õigem: supelvõõraid asub) 124; Seal on kalevivabrik, puuvillavabrik, linaseriide vabrik, suured saeveskid (õigem: suuri saeveskid) 131; Emajõe..ääres kasvab tugev ja söödav luhahain (õigem: tugevat ja söödavat luhahaina) 138; Seal kõrval tõusevad ka kuulsa Räpina paberivabriku korstnatest suitsupilved (parem: tõuseb.. suitsupilvi) taeva poole 154; Soo peal kasvasid ainult jänderikud puukesed, viletsad pajupõõsad ja kõrge kohisev pilliroog 231 (peab olema: Soos kasvas ainult jändrikke puukesi, viletsaid pajupõõsaid ja kõrget kohisevat pilliroogu, sest nominatiiv („kasvasid.. puukesed“) tähendaks, et ses soos üleüldse niisugused puud said kasvada); Maa kaitsemiseks ehitati linnad (õigem: linnu) soosaarte.. peale 252; Elanikud langesid tuhandete kaupa haudu 278 (väga iseloomuline ja hea nominatiivi viga; peab olema: Elanikke langes.., sest „Elanikud“ tähendaks, et kõik elanikud, terve rahvas viimseni suri, kuna tõepoolest on mõeldud ainult osa elanikke, sest muist jäi ju ikka elusse); Ka Hansuveski ümbrusesse ilmusid Vene sõjaväed (õigem: ilmus Vene sõjavägesid) 308; Seal (Peterburis) on Prantsuse, Saksa ja Inglise raamatukauplused, suured kirikud,..

suurtsugu inimeste elumajad ja uhked magasinid, mis kõige peenemat kaupa täis (peab olema: .. raamatukauplusi, suuri kirikuid, .. elumaju ja uhkeid magasiine); Mõõda maanteed venivad suured tolmupilved (p. o.: venib suuri tolmupilvi) lähemale 327; ühest kevade kirjeldusest: niiskemates paikades tärkab lopsakas rohi (õigem: lopsakat rohtu) 189; Kuu rändab edasi, uued tähed kerkivad (õigem: uusi tähti kergib) ida pool 192; Öhtu vari langes maa peale, ja kaugel taevaserval tõusid hallid pilverünkad (õigem: tõusis halle pilverünkaid) nähtavale 193; Üksikud harvad lumehebemed hakkasid (peab olema: üksikuid harvu lumeebemeid hakkas) külmetanud .. maa peale sadama 193; .. tean kaasikus koha, kus varesed hulgana pesitavad 17 (peab olema: kus vareseid hulgana pesitseb).

Olgu tähendatud, et partitiivne subjekt on võimalik ainult siis, kui ta predikaadist objekti ei ripu; vastasel korral peab olema nominatiivne subjekt. Tahetakse siiski partitiivist subjekti, siis tuleb lause nii ümber teha, et objekt enam ei tule rippuma partitiivse subjekti predikaadist. Näit.: Kiriku pärnade all istuvad sandid paljaste peadega ja loevad laulusalmisid 14; siin võiks lause nii muuta: Kiriku pärnade all istub paljaspäisi sante, kes loevad laulusalme (või: lugeses laulusalme).

*. Objekti vea d. — Samuti, koguni veelgi enam kui täis- ja osasubjekti vahetegemise tunne, on meil hakanud segi minema täis- ja osaobjekti tunne ja õige tarvitamine, sest siin on tegemist veel keerulisema nähtusega kui subjektis: tervelt kolm käänat (nominatiiv, akkusatiiv ja partitiiv), mille tarvitamine tuleb osata lahus hoida. Kuid kuna subjektis on meil tegemist kalduvusega tarvitada nominatiivist subjekti partitiivse asemel, esineb meile objektis vastupidine nähtus: kalduvus tarvitada ülealuselt partitiivi akkusatiivi ja nominatiivi asemel, mis kalduvust võiks nimetada partitiivismiks ja mis jällegi on seletatav saksa ja vene keele mõjuga, mille ainsale objektikaasusele — akkusatiivile — meie partitiiv vasteks seatakse. Nominatiivi ja akkusatiivi väära tarvitamist (nominativisme ja akkusativisme) esineb sündind eestlastel sellega võrreldes kaugelt harvemini.

Enne kui Kampmanni lugemikust sellekohaseid näitusi tuua, olgu terutatud järgmine üldine põhireegel: objektisõna on akkusatiivis, kui ühel ajal on täidetud kolm tingimust: 1) lause on jaatav; 2) objekti asi on täieline,

tervikuline, määratud - kogumõisteline¹⁾; 3) objekti tegevus on täieline, s. o. lõpuni, kindla tagajärjeni viidud²⁾. Kui üks neist kolmest tingimisest ei ole täidetud, on akkusatiivi asemel partitiiv. See põhireegel keerulistub kõik-sugu erand- ja lisareeglitega, mis alamal veanäituste puhul tarbekorral esitatakse ja seletatakse.

Nominativism: Vanemuine läkitab veel nüüdki oma saadikud maa peale, et inimesed laulu ära ei unustaks 113; peaks olema: „läkitab .. oma saadikuid maa peale ..“, sest siin ei ole mõeldud kõigi saadikute saatmist ühe korraga, vaid üksikute saatmist aeg-ajalt. —

Teatavaks nominativismiks tuleb pidada (kui ses lubatud erandit ei taheta näha) ka niisugused objektid: terve päev (terve päeva) oli mees teda vedanud 168; Kui .. Hans .. verst (õigup.: versta) maad oli sõitnud; siis silmitses ta seda kohta tükk (õigup.: tüki) aega 174.

Partitivism: See esineb eriti asesõnades, mis pärast nende näitused kõige pealt olgu toodud, aga siin ainult need, mis üldise reegli vastu on tehtud, kuna eriliste liikide alla käivad vead muude sellekohaste näitustega ühenduses.

Viimaks palus ta päikest, et see teda (*pro ta*) üles tõmbaks 104; ootab, mil teda (*pro ta*) äratatakse 211; mis teda (*pro ta*) viimastest .. siirupi .. jagudest puhastab 103; siis laseb hiiglatark neid (*pro nad*) jälle lahti 259; Kes tulest ja mõõgast elusse jäi, neid (*pro need*) surmas[*id*] nälg ja katk 279; kus hobused ja inimesed neid (*pro nad*) halastamata jalgade all ära sõtkuvad 194; enne kui Vana-taadi külm seda (*pro selle*) täitsa tallatavaks kõvendanud 243; Raamatumüüja tõi siit mõnda uudist (*pro mõne uudise*) välja³⁾ 170.

Niisuguste partitivismide kõrval leidub Kampmannil ka üsna õigeid akkusatiiv-asesõnaobjekte; näit: Pudel ripub, nagu näete, praegugi toas, nii kui *ta* sel päeval siia riputasime 229; Vaevalt on *nad* ära pühkinud 226 (ses lauses on *nad* objekt)⁴⁾.

1) Näitused: ta ostis leiva, s. o. terve leiva, leiva kui terviku; ta ostis endale uued riided (s. o. määratudmõisfelised riided, riided, kui niisugused, mis talle vaja läks).

2) Näituseks: ta ostis hobuse, s. o. ostis hobuse tõesti ära.

3) Kui siin pole tegu mingisuguse mitmusmõistelise ainsusega, kus siis partitiiv õigustatud oleks: mõnda uudist (= mõningaid uudiseid), samuti kui ka „mõni uudis“ (= mõningad uudised).

4) Ei saa salata, et partitivism asesõnades (ja mõnes muuski juhtumises) näib tekkinud teataval määral selgusenõudest ja vahetegemise-

Teiseks on oma tähenduselt teatavad verbikategooriad, mille järele iseäranis kalduv ollakse partitivismi langema. Seepärast võiks niisuguseid verbe nimetada partitivistlikeks verbideks. Need on kõige pealt verbid, mis lihtsas rahva-keeles ei esine või liig harva esinevad niisuguses tähenduses objektiga, vaid mida on hakatud nii tarvitama enam kirjakeeles, raamatulises stiilis ja seda nimelt saksa keele eeskujul (kusjuures verbi tähendus enamasti enam-vähem metafooriline, abstraktne on): Seda töotust (pro selle töotuse) olen pidanud 229; Truu sõber täitis rõõmuga Damoni palvet (pro palve) ja laskis ennast tema asemel vangikotta viia 32. „Raud, rändajat jäta sa rahule“ 270. Asesõnades kombineerub ja tugeneb üldine asesõnade partitivism veel kõnealuse eriliselega: lumelinik on ka teda (pro tema) oma .. iludusega ehtinud 194. Kohta .. nimetatakse külmetamise punktiks ja märgitakse seda (pro see) kraadi-
laua nulli abil.

Nende verbide hulka kuuluvad eriti ka algama (alus-tama) ja lõpetama: Siis algas ametivanem väikest kõnet (pro väikese kõne) 288; kes oma lendu (pro lennu) vilja-põldudel sedamaid alustab 62; Enne kui söögivahe mööda sai, lõpetas Sale .. odrapõllu mahaniitmist (pro mahaniit-mise); Siin lõpetame ka sõitu (pro sõidu), mis .. 154; Meie lõpetasime alles hiljuti söömist (pro söömise) 169.

Sellega ühenduses (sest et teatavas mõttes siia kuuluvana) vaja tähendada, et mõned ülemal esitatud põhi-reegli vastu käivad partitiivobjektid seletuvad ja õigustuvad sellega, et nad oma verbiga fraseoloogiliselt nagu mingiks tähenduslikuks kompleksiks sulavad, kus nende objekt teadvusele vähe eraldub (näit.: „saab võimust, tegi talle teed, leidis teed, leidis korterit“). Kuid raske näib siin vahel olevat kindlat piiri pidada ja üldise partitivistliku kalduvuse tõttu minnakse ses sagedasti liiale. Igatahes järgmises lauseis tundub partitiivobjekt selt seisukohalt vaevalt õigustatud, sest et objekt tundub küllalt iseseisva eraldatud mõistena): Talv tegi esimesele sõjaaastale lõpetust (õigem: lõpetuse) 268; Ülepea on vihmaussi tegevus ses, .. et ta maa sõmeraks teeb, juurtele pinna sisse teed (õigem: tee) avab 208; Truu sõber täitis rõõmuga Damoni palvet (õigem: palve) 32.

tungist, et eraldada objekti (akkusatiivi) subjektist (nominatiivist) ja atribuudist (genetiivist), mis sagedasti juhtuvad ühesarnased olema: ta (nominatiiv) oli — ta (genetiiv) nimi — võtsin ta (akkusatiiv) kaasa; samuti: „see kana“ ja „selle kana“. Mitmuses on nominatiiv ja akkusatiiv alati ühesarnased.

(Olgu vahemärkusena tähendatud, et sellele, nagu igale eelmisele kategooriale omane partitivismi põhjus võib iga järgmise kategooria juures veel lisaks tulla, sellega kombineerudes ja seda omalt poolt toetades.)

Teiseks on need verbid, mis tähendavad mingisugust pingutust (niihästi füüsilist kui vaimlikku), nagu: sundima, ajama, paluma, käskima jne.: Lembitu sundis rüütlite, liivlaste ja lätlaste ühendatud väge (*pro* väe) Ümera 'jõe kaldal lahingut algama¹⁾ 268; Vene suurvürst Jaroslav Tark võitis Võru- ja Tartumaa eestlased [ära] ja sundis neid (*pro* nad) maksu maksma 139; need nihutasid enesest madalamal seisvaid jääkihtisid paigalt ära 248 (*pro* madalamal seisvad jääkihid, kui on mõeldud, et see üleüldiselt käib madalamal seisvate kihtide kohta); ja palus neid (parem: nad) järgmisel kevadel jälle endale külaliseks tulla 58 (sest siin ei ole tähtis palumise tegevus, selle kujutus, vaid palumise tagajärg); käskis poissi (võiks ka: poisi) näidata, kus pool kullatükk on 305 (ka, käskima, keelma, paluma' järel peaks õiguse poolest akkusatiiv olema, kui peaasi on see, mis kästi, keeldi, paluti teha); samuti: ja käskis teda (*pro* ta) magama heita 67.

Siia kuulub üleüldse see nähtus, kui resultaatlik tegevus tarbetumalt kujutatakse jätkuvaks: „Jah, needsamad!“ kähvatab ahne mees suure hea meelega ja sirutab kätt (*pro* käe) võtma 179.

Partitivistlike verbide järgmise kategooria moodustavad niisugused verbid, mis metafooriliselt tähendavad jätkuvat seisukorda, kuna nende alg tähendus on tegevuslik ja võib olla kindlaresultaadiline: sellele tõmmatakse pigi kord üle, mis tervisele kahjulist (parem: kahjulise) mädanemise haisu kinni hoiab 205; Mõlemaid järvi (võiks ka: mõlemad järved) ühendab Emajõgi 137; Eluaeg pidas Juhan seda haledat sündmust (õigem: selle haleda sündmuse) meelēs 5; Tema juure loetakse veel Hiiu-, Noarootsi- ja Hiiurootsi- ehk Vormsisaart (*pro* saar) 131; Sügavast põhjast sirutavad veel mitmed pikad veetaimed... omad ladvad (õige!) sambla vaiba sisse ja teevad seda (*pro* selle) veel tihedamaks 78. Siia kuuluvast tähenduses tarvitatud sõna 'pakkuma' objektis valitseb Kampmannil ebajärjekindlus: kord on tal akkusatiiv: Selle mäe otsast pakub ümbruskond vaatajale õige toreda pildi 147; kord

1) 'sundis väge taganema' tähendaks, et sundimise tegevus küll oli, kuid kas sel ka tagajärge oli, see on, kas vaenlane tõesti taganes, see jääb lahitseks.

aga partitiiv: maja ühes muude hoonetega pakub meeldivat pilku 232 (eelmises lauses olevat objektitarvitust normiks võttes peaks siingi olema: pakub meeldiva pilgu); Maikuust lõikusekuuni leiame igas korralikus mesipuus kolme (*pro* kolm) seltsi kodanikka 204.

Lõppeks see liik verbe, mis tähendavad tundemeelte või mõistusega tajumist, märkamist või mis on tähenduselt nende taolised (nagu nägema, kuulma, märkama, tundma, teadma jne.). Nende järele on uuema põlve rahval, eriti haritlasil, tugev kalduvus ainult partitiiv-objekti tarvitada. Kuid Kampmannil leiame näitusi ka veel akkusatiiv-objektist: Siin nägid nad *talupoja*, kes oma põldu kündis 104; Silmi üles tõstes näinud ta enese ees *uhke* linna *värava* 128; minnes näeb ta tüki maa taga jälle *niisamasuguse värava* 244; siis näeme pealmise mullakihi all ka liiva-, savi- või kivi-*lademe* 79. Kuid teiselt poolt loeme: Kord silmas poiss õhtu eel aias *noort siili* (võtaksime siingi: noore siili). Samasugune objekti ebajärjekindlus ka sõnade teadma ja tundma suhtes: ma tean kaasikus *koha*, kus. . 17; Iga *istme* tunnen ma toas, *iga kivi* ja *kännu* väljal ja aasal 2; aga: Siin tundis ta iga *pöösast* ja peaaegu iga taime .218. Üleüldse on objektisüntaksi õigekeelsuslik kindlaksmääramine seda liiki verbide juures äärmiselt keeruline küsimus. Siin võiks paiguti nii või teisiti otsustada. Seepärast tuleks kogu küsimust põhjalikult uurida ja mitmekülgsest valgustada, enne kui siin julgeb midagi lõpulikku kindlaks määrata. — Lausa viga on igatahes partitiiv-objekt ,ära tundma' järel: Kuu tundnud aga tema mõtteid (*pro* mõtted) ära 251; mille vahesid (*pro* vahed) klaasi küljelt vaadates selgesti ära tunneme 80 (kui mitte siin ,ära tunneme' iseseisvaks ühtlaseks mõisteks käsitata teatavas mõttes ei õigusta, vähemalt seleta partitiiv-objekti). Siia kuuluvaks on kalduvus käsitada ka sõna ,lugema' (raamatut, kirja), seepärast on Kampmannil: Oli haige mees arsti vastust (*pro* vastuse) lugenud, siis . . 89. Üleüldse näib kõigi nende verbiliikide partitivism tulevat mingist ebamäärasest kalduvusest käsitada tegevust mitte kindla resultaadini jõudvaks, vaid kestvaks, jätkuvaks. Sellest veel üks iseloomuline näitus (üks pealkiri): Raudnael jutustab oma elulugu (peaks õigupoolest olema: oma eluloo).

Vahel näib ka objekti seisukoht lause eesotsas (enne subjekti) partitivismi põhjustavat, vähemalt seda edendavat: Vahet (*pro* vahe) külmetamise ja keemise punkti vahel jagas Reamur: . 80 . . kraadiks 217.

Veel rohkem! keerulistub objektiküsimus juhtumuste-
tega, kus objekt ripub, mitte otsekohe n. n. *verbum finitum*'ist¹⁾, vaid infinitiivist, mis omakorda ripub *verbum finitum*'ist või mõnest muust sõnavormist. Siis võib see *verbum finitum* või muu sõna ka oma-korda mõju avaldada objektisse, s. o. jällegi edendada partitivismi, eriti veel, kui ta on üks neist „pingutus“-verbidest, nagu tahtma, püüdma, katsuma, sundima, käskima, keelma, paluma' jne. või mingi ebarahvakeelne kultuurverb (näit. otsustama). Kuid siingi tuleks tõket teha sellele partitivistlikule kalduvusele ja teda vähendada, s. o. tarvitada niisuguselgi korral võimalikult akkusatiivi, ja nimelt siis, kui mõtteliselt ei ole peasi mitte *verbum finitum* tähendus, vaid infinitiiv oma objektiga. Näitusi Kampmannilt: Tahate teie võivabrikut (parem: võivabriku) tõesti käima panna, siis.. 242; Esimest korda elus tahtis Mati oma jalga (õigem: jala) üle Kaanuti gilde läve tõsta 287; Kord juhtus.. lugu, mida (õige: mis) nüüd teile tahan jutustada 179; mõõga eest.., mis kord veresüüd (*pro süü*) pidada tahtma kätte tasuda 258; nagu ta teda (*pro ta*) kohalt ära viia 187. — Lubi aitab.. temas olevaid toiduaineid (*pro* olevad toiduained) kõlbavaks teha 237; kaupmees käskis puuriita (õigem: puuriida) õue pahemalt servalt endisesse paika tagasi kanda 240; Konnakarpi (parem: konnakarbi) käskis ta poega enesele mälestuseks hoida 306; Päikese valgust näeb ta ainult siis, kui meister mõnda tööd (parem: mõne töö) käsib koju kätte viia 6; Kui Kuperjanovi salgad.. lähenesid, otsustasid enamlased vangisid (tingimata ainult: vangid) ära hukata 312.

Peaaegu üsna tarbetuna tundub infinitiivist rippuv partitiiv, kui see infinitiiv ripub sõnast „võima“ (*verbum finitum*'is), kuna infinitiivis olev verb muidu ise nõuaks akkusatiivi: värvi ja muude omaduste varal võib nüüdki veel seda aluskivi (parem: selle aluskivi) ära määrata, millest.. 250; siis võib siidieiet (parem: siidiheide) nende pealt hõlpsasti ära kerida 203; ka karboli vesi võib neid (parem: nad) kahjutaks teha 211; Inimene võib neid (parem: nad) puhtuses.. eeskujuks võtta 206. Samuti tarbetu ka sõna „teadma“ mõjul: Niisugustest haigustest teadis keegi rikas hollandlane ka sõnakest (õigem: sõnakese) lausuda 88.

1) *Verbum finitum*'iks nimetatakse kõiki verbi vorme peale infinitiivide, partitiivide ja verbaalsubstantiivide, s. o. olevik, minevik, tingkõne, käskkõne.

Teatavais juhtumuis on objektina akkusatiivi asemel nominatiiv, muude seas ses, kui objektsõna ripub da-infinitiivist, mis oma-korda ripub omadussõnast (hea, parem, kasulik jne.) või nimisõnast (mure, mõte, nõu jne.) või impersonaalseist sõnadest ja verbidest (tarvis, vaja, tuleb, õnnestab jne.) või käskkõnest. Kuid siingi on tugev kalduvus partitiiviks nominatiivi asemel. Ometi tuleks siingi partitiivobjekti eest hoida, niipalju kui võimalik. Seepärast soovitate järgmises siia kuuluvais lauseis partitiivi asemel nominatiivi: Alberti esimene hool oli, enesele ja oma abilistele kindlat asupaika (parem: kindel asupaik) muretseda 265; siis on ainult vaja toru kraani (*pro* kraan) kinni keerata 239; mul õnnestas väikest kalliülikonnalist kerget saksa (parem: väike kalliülikonnaline kerge saks) tabada ja pihku võtta 4; Siis kästi mind kuldpõrnika karja (*pro* kari) koju ajada 76.

Lõpuks olgu tähendatud, et siin Kampmanni lugemiskust korjatud näituste varal käsitletud objektijuhtumused ei tühjenda kaugeltki veel kõiki objekti reeglid ja peenusi. Selleks oleks vaja eri-uurimus.

Mitmuse asemele ainsus. — Kui aluseks (subjektiks) arvsõna, siis tuleks predikaadil olla ainsuses, kui selle arvsõnaga tähendatud isikud või esemed on käsitletud ühiseks koguks ega neid eraldi kujutelda. Seepärast: Kord elasid (parem: elas) kaks venda 24; tema varrekese küljes seisavad (parem: seisab) kaks tera poolikut 212; tema all seisid (parem: seisis) neli piiskoppi 272; Sada kätt sirutasid end (parem: sirutus) vastu 297.

Samuti tuleks predikaadis mitmuse asemel võimalikult ainsust tarvitada, kuigi predikaadile jääb mitu subjekti, kui aga esimene neist on ainsuses, eriti kui mitme-subjektilisust juba eestkätt ei ole vaja silmas pidada. Näitusi: seda kaunistavad (parem: kaunistab) kauplemine naabritega, korralik põlluharimine ja ilusad perekad külad 225. Ütleksin koguni: orelimäng ja koguduse laul kostab alla, mitte: kostavad alla, nagu Kampmannil (lhk. 14); selg kollakaspruun, rind ja kõht valge (mitte: valged) 54.

Transitiiviste asemele uma-lõpulised refleksiivid. — Kivistatult (parem: kivistunult) jäi seisma 231; Nägemata veeauruks muudetud (parem: muutunud), tõusid tilgad 104; Muudetud liivatera (parem: Muutunud liivatera) 109; heitsin end (parem: heitusin) porisse 93; ärakivistanud (*pro* [ära]kivistunud) .. karpelajate 127; kivistasid (*pro* kivistusid) aja jooksul nõnda [ära] 214; laotab end (parem: laotub) taevas 189; koda-

nikka, kes endid elukutse.. poolest eraldavad (*pro* kes elukutse poolest.. eralduvad) 204; uulitsalt ei kuulnud (parem: ei kuul(d)unud veel kippu ega kõppu 221; Võrtsjärve poole minev.. haru ummistas (*pro* ummistus) paiguti [ära] 134; kristalliseerimine (parem: kristalliseerumine) 101; mullakorra all olev aluspõhi sai paljastatud (parem: paljastus) 248.

Ajad. — See (torn) seisab nüüdki veel, on pealegi [ära] parandatud, kuna lossist enesest rusud järele jäid (parem: on järele jäänud) 127.

Kongruentsi puudus. — Truu sõprust (*pro* truud sõprust) 34; musta (*pro* mustade) seintega 187; kuldse (*pro* kuldsete) varvadega 244; paksu (*pro* paksude) kihtidena 236.

Germanistlik kahtlev kõneviis. — Keegi mööda mineja päris järele, mis poiss seal tegevat (parem: teeb) 171.

Tehtaviku asemel vääristi tegevik. — imestava (*pro* imestatava või imesteldava) hoolega 203.

Ehk *pro* või. — Puhub paras tuul ehk (õigem: või) mässab torm 118; saadetakse vabrikusse ehk (õigem: või) turule 209; Ähvardas vaenlane radu ehk (õigem: või) taheti vaenlasele endist võlga kätte tasuda 253. — Ehk sidugu samatähenduselised mõtted, või eritähenduselised.

ma pro vat. — karjuma (peab olema: karjuvat) kuuldi 35.

Tarbetu -ga. — Kui mitu nominatiivi järgemööda, siis on harilikult küllalt, kui ainult viimne saab lõpu -ga: ühes riistadega (parem: riistade) ja regedega; alasiga (parem: alasi) ja muude tarviliste riistadega 237.

Ülearune ilma ja kuni. — Eessõnade 'ilma' ja 'kuni' tarvitamist tuleks ka vähendada, nimelt niisuguseil korral, kui nende mõistet ja funktsiooni eriti ei ole vaja toonitada: emased on tiibadega, töölisel [ilma] tiibadeta 54; mis Harjumaalt [kuni] Narvajõeni.. ulatab 128.

Sõnade kord. — ja nimetati neid ka (*pro* ja neid nimetati ka) „rüütlike ordodeks“ 265; Peremees, kes ust avama tuli (parem: kes tuli ust avama) 167. Ebajärjekindlus: kord täiendussõna (ära, välja, maha jne.) enne abi-verbi, kord selle ja partitsiibi vahel: et tema alt mitte ära ei raatsinud minna 166; aga: kui mitte.. ei oleks ära proovitud 98. Kas mitte soovitatavam poleks niisuguseid täiendussõnu vahetumalt partitsiibi ette paigutada? — Ilmar soovis emale head hommikut ja jõi kiiresti valmispanidud piima [ära] 182; parem: „ja kiiresti

jõi valmis pandud piima, sest muidu võiks mõelda, et ,kiiresti' käib ,valmis pandud' kohta. Üleüldse tuleks meil vähehaaval hakata viisiolu väljendavat adverbide vene ja inglise keele eeskujul harjutama tegusõna ees olema; see oleks selguse mõttes otstarbekohasem.

Üleüldse käib Kampmann sõnade korra suhtes vana rada ega ole tal ses vähematki kalduvust mõõdukagi uuenduse poole märgata; nii on tal predikaatverbid kõrvalauseis liig lõpus, kuna tuleks keelt harjutada nende seisukohaga veidi kaugemal lõpust (näit.: kivisild, mis heinamaa kaelast ülemineva tee peal oli 69; soovitaksime nii:.. mis oli heinamaa kaelast ülemineval teel).

Provintzialismid. — hõlmad olid oksega koos olnud 21 (*pro* ,oksesed' või ,oksega rüvetatud'); Need (puulauad) tehti värviga kokku (*pro* ,tehti värviseks' või ,määriti värviga' 99; saigi ta valge rüüd mudaga (*pro* mudaseks) 159. — Ta ei saa muidu pead liigutada kui kehaga tükis (parem: kui ühes kehaga) 52.

Võõrapärasused (fennismid ja germanismid). — Kui mõnda (*pro* mitu) korda olen sellest värvavast sisse astunud, kui mõnda (*pro* mitu) korda ukse avanud? 2. See lause on lugemistükist („Kodu“), mis Prants on nähtavasti soome keelest tõlkinud, kus ,moni' tähendab mitu (kuinka monta kertoa — kui mitu korda). — portselaniga üle tõmmatud (vrd. saksa mit Porzellan überzogen, parem: portselaaniga pealstatud) 87; Aga peaks need tööd ka silmapilgul just seisma, siis ei tohita seda.. teada anda 124 (parem: Aga juhtuksidki need tööd silmapilguks seisma.); Mis mina seal juures teen? 180 (parem: Mis mina seal teen?)

Sõnastik.

Vananenud sõnad ja ütlused. — Eesti rahva priiislaskmise (nüüd parem: vabastamise) 136; ei pruugi (nüüd parem: ei tarvitse).. nutta 166; Suurte, paksu kihtidena astub ta siin ette (parem: esineb ta siin) 236. Minagi sooviksin kolmas teie lepingus (nüüd öeldakse: liidus) olla 30 (leping tähendab nüüd ainult договоръ, liit aga союзъ); moendama (nüüd: moodustama) 12.

Sellega ühenduses soovitaksime ka ,imekspanemise väärt' asemel, mis liig pikk ,imekspandav või imesteldav (üksmeel)' 55. Järelikult ka ,tähelepanemise väärt' asemel ,tähelepandav'.

Saksapäraselt tarvitatud sõna. — See on ,seisab' niisuguseis kui: Kuresaare maakond seisab (parem:

asetseb, leidub) saarte peal 147; tema all seisis (parem: oli) neli piiskoppi 272 (või uueaegse kantseleikeele järele: temale allus neli piiskoppi).

Seletamata jäetud sõnad. — Lugemiku lõppu liidetud väikeses sõnastikus seletatakse teatav hulk raamatus esinevaid sõnu (229 sõna), millest autor arvab, et neid õpilaste seas üleüldiselt ei tunta. Kuid kuna sõnastik ühelt poolt pakub sõnu, mida lugemikus ei esine (seetõttu et neid sisaldavad lugemistükid on sest trükist välja jäetud), on teiselt poolt välja jäetud naunike hulk lugemikus olevaid sõnu, mis ülemaaliselt ei ole tuttavad, eriti mitte õpilasile, ja mis seepärast oleks pidanud seletama. Neist olen märkind järgmised: esi [ee, ett] — lõigatav viljaosa põllul (lk. 63: ja lõikasin kitsal eel); hällitusvõngud 4 — heljuvad, lainetavad võngud, liikumised; jäserik [-u] 70 — jämedaks, kõveraks kasvanud, okslik (sama mis „jändrik“); jäätmaa 235 — harimata jäetud põllumaa; kalmet [-i] 256 — kalmuküngas, haud; kamar nahk 224 — pealmine kõva nahk; kiltmaa 36 — lambe kõrgustik (плоскогорие); koha 35 v. sudak; (jää)kolakas [-ka] 9 — (jää)tükk; kupar [kupra] 59 — (lina) seemnekapsel; lahvak [-a] 305 — tubli hoop (käega); lasila 14 — latt, kuhu külge hobune seotakse; laugand [-i] 78 — veeloik; lödine 286 — lõrtsune, märg (lumest); lõhustik [-u] 53 — (mäe) lõhe, järsk org mägede vahel; pagin [-a] 49 — (vihma, pikse) hoog; peesima 199 — soendama, soenema; pihu 59 — pihutäis (linu); piirama 72 — ümberringi, ringe tehes lendlema; põnt [-nda] 46 — kuiv, kõrgem koht aasal, põllul; räpastanud 197 — repetanud, pehastanud, pool mädanema hakanud; räim [-e] — üks silgutaoline kala meres; räabis [-e] 34 — üks silgutaoline kala (järves); serve 25 — kõva toidu juure rüübatav vedel toit, jook; sobelema 306 — paterdama, sobistama (?); sudak [-i] 138 — Euroopa jõgedes ning järvedes ja Lääne meres elutsev suurem kala, ahvenate perekonnast; sõitlema [-delda] 183 — etteheiteid tegema, noomima; tint [-di] 138 — üks väike söödav kala; turgutama 196 — hoolitsema, ravitsema, söötma. vammuse riie 31 — pealiskuue riie; varb [varva] 244 — peenike painduv vits, kepp; vimb [vimma] 119 — üks merikala (kuni 40 tsentim. pikk).

Ja kui Kampmann seletab muid võõrsõnu, nagu professor, portselaan, okkupeerima jne., miks ta ei seleta siiski „fronti“? Isegi venekeelse lause „Быть по сему“ oleks pidanud seletama.

Saksakeelne järjekord Kampmanni sõnastikus. — Miks tarvitab Kampmann oma sõnastikus veel Wiedemanni eeskujul (a. 1869 sõnaraamat) saksa tähestikulist järjekorda, mille järele a-le järgneb ä, o-le ö, u-le ü? See teeb uueaegseile inimestele, kes teissuguse järjekorraga harjunud, sõnade otsimise koguni raskeks (Eesti keele tähestikus on nimelt ä, ö, õ, ü pärast v tähte)?

*

Trükivead. — Trükivigu ei ole palju: olen neid märkind vaid tükki 15. Eksitavamad neist on järgmised: lk. 99 (allpool): koloides (peab olema: koolides); lk. 116 (ülal): siis ap (p. o. siisap); lk. 119 (keskel): röömurikkas (p. o. röömurikas); lk. 142 (allpool): Tillerog (p. o. Tilleorg); lk. 171 (ülalpool): ka sel korral (p. o. kui sel korral); lk. 185 (allp.): Nüüd (p. o. Nüüd on); lk. 255 (keskel): kättesaatud (p. o. kättesaadud); lk. 269 (ülalp.): liigunud (p. o. liikunud); lk. 297 (keskel): piluti (p. o. pilluti); lk. 324 (keskel): määratu (p. o. määrata); lk. 248 (keskel): kihutasid (p. o. nihutasid); lk. 179 (all): Riipea (p. o. Niipea). — Peale selle näivad trükivead olevat ka sõnad „liuhka“ (lk. 147) ja „mürksus“ (lk. 244), sest sõnastikus antakse „liuska“ ja „mürtsus“, ehk küll liuhka murdeliselt on olemas. Raamatu lõpus oleks pidanud olema trükivigade õiendus.

*

Ärgu arvatagu, et siin enam-vähem vigadeks peetuina esitatud keelelised nähtused kõik on, mis arvustatavast raamatust ülepea võimalik leida. Keegi teine arvustaja võiks veel muidki märgata, niisuguseid, mida nende ridade kirjutaja ei ole teadnud vigadeks lugeda. Pealegi neistki, mida ta vigadeks peab, on mõnigi võinud tähele panemata jääda, sest raamatut on loetud rutuga, ainult üks kord, kusjuures tähelepanevus oli pöördud mitte üksi keelelise, vaid ka sisulise külje peale.

Et Kampmann kõiki oma lugemikku võetud tekste ise pole kirjutanud, vaid need enamasti mitmete autorite tööde seast valinud, siis ei ole neis leiduvad ja siin paljastatud vead mitte otsekohe Kampmanni enese tehtud. Kampmanni süü on ses, et ta nad on parandamata jätnud. Ja parandamata jätnud on ta nad sellepärast, et ta ei ole neid vigadeks ära tunnud. Ta ei ole neis vigu näinud, järelikult sallib ta neid vigu, järelikult on need ka teataval määral ta enese vead. Siiski suuremat hulka neist vigadest ei või Kampmannile iseäraliseks süüks panna,

sest need on niisugused, mida enam-vähem kõik meie ajalehed ja kirjanikud teevad (peale mõnede üksikute). Peale selle ei ole mitmed antud teisiti ütlemistest vigade parandused, vaid teatavad ettepanekud teissuguseks õigekeelsuseks. Hra Kampmanni vabandatav süü on vaid ses, et ta sellest üldisest tasapinnast ei ole soovinud või jaksanud kõrgemale tõusta, mida temalt ometi oleks tahtnud teataval määral oodata. Vähem vabandatavad on ainult mõned jämedamad ja õige jämedad vead ja ka mitmed ebajärjekindlused, millest nii tähtsa kooliraamatu oleks kõigiti pidanud katsuma puhta hoida. Kõigi niihästi vabandatavate kui vabandamata vigade algjuur aga on ses ükskõiksuses, tõsise huvi puuduses, mis meile vanemas põlves õigekeelsuse vastu valitseb. Kui hra Kampmann oleks õigekeelsusest tõsiselt huvitatud, nagu ta oma ameti ja elukutse tõttu seda peaks olema, siis ta oleks kahtlemata leidnud võimaluse peaaegu kõik siin esile toodud vead ära hoida omast raamatust, peasjalikult seega, et oleks paremini tutvunud õigekeelsusküsimustega, ära kasutades kõik sel alal ilmunud juhatused ja näpunäited ning pakvel olnud keele-õppimisvõimalused. Hra Kampmanni lugemik on seega hiilgav tõendus tõsise, koguni keskpärasegi huvi puudusest Eesti õigekeelsuse vastu, mis ometi praegusel ajal on nii põletav ja nii käskivalt lahendust otsib ja nõuab.

(Järgneb.)

J. Aavik.

Killud.

A. Grenzsteini kirjavahetusest.

1899. a. novembrikuul on meie kodumaa toleaeagne publitsist Ado Grenzstein, ajalehe „Oleviku“ toimetaja, Vene riigi põllutöö- ja riigivaranduste-ministrile järgmise sisuga venekeelse, äin Eesti keele tõlgitud kirja saatnud:

Tema Kõrgele Ekstsellentsile Põllutöö ja Riigivaranduste
Ministri härrale Tõsisele Salanõunikule Jermolovile.

Jurjevi linnas elava Eesti ajalehe
„Oleviku“ toimetaja A. Grenzsteini

Teadaandmine.

Minul, allakirjutajal, on au Teie Kõrgele Ekstsellentsile teatada, et Raadi (Jurjevi lähedal) põllumeeste selts, milles ma praegusel ajal esimeheks olen, otsustas oma põhikirja (normaal-põhikirja sarnane) § 2 pt. 1. alusel 22. ja 23. jaanuariks 1900. a. põllumeesteseltside esitajaid Jurjevisse kongressiks kokku kutsuda. Nimetatud kongressist võtavad arvata-

vasti ainult Eesti põllumeesteseltsid osa, et oma tegevust organiseerida normaal-põhikirja alusel, mis kohalikkude põllumeesteseltside enamuse tegevuse aluseks on võetud. Normaal-põhikirja alusel töötavate seltside esitajatel oli juba Jurjevis minu juhatusel mitu istumist, kus avalikuks tuli üleüldine soov — üksikute seltside tegevusele praktilist sihti anda, et kindlamaid tagajärgi saavutada. Meil on kavatsus ühiseid kongressa kaks kord aastas, jaanuaris ja juunis, kokku kutsuda. Eesti kubermangu põllumeesteseltsidel, mis 5. septembril s. a. minu eesistumisel organiseerusid, kongress Tallinnas, on samuti kavatsus kaks kord aastas, märtsis ja septembris, oma liikmete jaoks kongressa pidada. Loodame, et meil lähemal ajal korda läheb tegelikult näidata, et põllumeesteseltside normaal-põhikiri meie maa väike- (talup.) põllupidajale häid tagajärgi toob, kui aga meie seltside tegevust selle põhikirja nõuetega kokkukõllasse viia.

Ometigi halvab erakondlik vaen kaunis rohkesti meie tegevust ja takistab meie lootuste teostamist. Mõned Eesti ajalehed, nende eesotsas õiguseteaduse kandidaadi Tõnissoni poolt toimetatud ajaleht „Postimees“, agiteerivad avalikult põllumeesteseltside normaal-põhikirja vastu põhikirja § 33. märkuses leiduva määruse pärast keele asjus, mida seltsi asjaajamises tuleb tarvitada, ja toimetajate eneste egoistlikkude kavaluspüüete (происки) pärast. Agitatsioon normaal-põhikirja vastu takistas paljude seltside asutamist; üksi Tartu maakonnas jäi 5 seltsi asutamata. Maaharija rahvaklassi ennastsalgavate heasoovijate näokatte all panevad tähendatud ajalehtede vaimus töötajad tegelased näitusi toime, kus rohkesti auhindasid jagatakse, ehk jälle kutsuvad kongressid kokku, kus mitmesugustesse kaubanduslistesse ettevõtetesse puutuvaid küsimusi harutatakse. (Peaasi on efektis, rahulikku tööd on siin vähe. Pool-aastate kaupa valmistatakse näitemüükide jaoks ette, et rohkem raha auhindade jaoks koguda, nagu seda kohalikus (Jurjevi) põllumeesteseltsis tehakse.) On selge, et niisugused tegelased, vana shablooni järele töötades, kaugemale ei saa, kui need põllumeesteseltsid, mis juba 30 aastat on töötanud, kuid ilma nähtavate tegelikkude tagajärgedeta. Oma tegevusega võivad nad aga seda kätte saada, et tervel maal põllumeesteseltsid kahte laagrisse jagunevad, ja sellega seltsielu seisakut välja kutsuda. Tartus tahetakse muu seas isesugust aiatööseltsi asutada, et jõudusid ära tõmmata põllumeesteseltsidest, kes normaal-põhikirja alusel töötavad ja kellel põhikirja järele õigus on kubeneri loaga eritoimekondi avada seltsi tegevuse mitmesugustes harudes, seal hulgas ka aiapidamise alal.

Võib siiski loota, et mittesoovitav seltside jagunemine kahte laagrisse teoks ei saa, sest et suurem hulk põllumehi täiesti uuele korrale Balti piirimaadel kaasa tunneb ja majanduslistes küsimustes iseäraliku usaldusega meie suure isamaa poole hoiab.

Sügava kõrgeaustusega

Teie kõrge Ekstsellentsi alandlik

Jurjevis, 8. novembril 1899. a.

(allkirj).

Toimetusele saadetud kirjandus.

- Aino Kallas: Seitse novelli. Tõlkinud Martin Puru. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1918.
- Oskar Luts: Kevade II. Pildikesed koolipõlvest. Teine trükk. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 208 lhk. Hind 12 mrk.
- O. Luts: Kaleviki kojutulek. Näitemäng 1 vaatuses, pildike Eesti vabaduse ajaloost. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 32 lhk. Hind 2 mrk. 50 p.
- Juhan Liiviluuletused. Kolmas täiendatud ja parandatud trükk. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 69 lhk. Hind 4 mrk.
- Valitud leheküljed II. Tõlkinud Friedebert Tuglas. Osauhisus Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 113 lhk. Hind 6 mrk.
- O. Luts: Kapsapää. Nali 1 vaatuses. Kolmas trükk. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 36 lhk. Hind 3 mrk.
- E. Asson, cand. hist.: Vana aeg. Teine parandatud trükk. Osauhisus „Noor-Eesti Kirjastus“, Tartus 1919. 132 lhk. Hind 8 mrk.
- Oskar Luts: Suvi II. Pildikesed noorpõlvest. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 196 lhk. Hind 15 mrk.
- Friedebert Tuglas: Kriitika I. Osauhisus „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus 1919. 222 lhk. Hind 16 mrk.
- Esteetika. V. Ridala. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 78 lhk. Hind 5 mrk.
- A. H. Tammsaare: Sõjamõtted. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 244 lhk. Hind 14 mrk.
- A. Kitzberg: Enne kukke ja koitu. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 95 lhk. Hind 10 mrk.
- E. Asson, cand. hist.: Keskaeg. Teine trükk. Osauhisus „Noor-Eesti Kirjastus“ Tartus 1919. 168 lhk. Hind 10 mrk.
- A. Teppan: Koduhani. Nali ühes vaatuses. Noor-Eesti Kirjastus 1919. 51 lhk. Hind 4 mrk.
- Sophia Vardi: Seisates. Skizzed. Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1919. 114 lhk. Hind 14 mrk.
- Theodor Ussisoo: Geomeetriline joonestamine. K.-ü. „Rahvaülikooli“ kirjastus Tallinnas, 1918. 36 lhk. + 34 tabelit. Hind 7 mrk.
- Chr. Rutoff: Mässajad. Draama 4 järgus. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 106 lhk.
- Tubakakasvataja ja -parkija käsiraamat. Babo järele kokku seatud Eestimaa Aiatöö-seltsi ülemaedniku P. Sinemi ja aiatöö instruktori T. Reimi toimetusel. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 80 lhk. Hind 6 mrk. 50 p.
- Theodor Ussisoo: Laste papp-tööd I. Geomeetrilised kehad, nuku asjad, riistad ja nõud, köögiasjad, ehitused. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. Hind 5 mrk.

- Paul Kogermann: Puu destilleerimine kuivalt. Tõrva ja tõkati ajamine, äädikhape, puupiirituse ja tärpentiini valmistamine. Joonistustega. Kirjastusühisus „Rahvaülikool“ Tallinnas 1918. 51 lhk. Hind 2 mrk. 20 p.
- Cand. geol. H. Bekker: Otepää künlise moräänmaastiku geomorfoloogiline kirjeldus ja järvedetekkimine selles maastikus. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 50 lhk. + 2 kaarti.
- Theodor Ussisoo: Projektsioon-joonestamine. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 20 lhk. + 16 tabelit. Hind 4 mrk.
- Sophia Vardi: Kass ja hiir. Rahva muinasjutt lastele. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 24 lhk. Hind 2 mrk.
- Th. Ussisoo & T. Kuusik: Mudilaste vested. Inglise ainetel. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 64 lhk. Hind 5 mrk.
- Th. Ussisoo & T. Kuusik: Laste pildid. I Loomad. II Loomad. III Linnud. à 32 lhk., 3 mrk.
- Th. Ussisoo & T. Kuusik: Laste elu. Joonistustega. „Rahvaülikool“ Tallinnas 32 lhk. Hind 3 mrk.
- L. H. Löns: Kuldkael. Eestistanud M. Sillaots. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 152 lhk.
- Theodor Ussisoo: Ümarkiri. Teine täiendud trükk. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 8 lhk. + 16 lehte harjutusi. Hind 3 mrk.
- Lauri Kettunen: Arvustavad märkused keeleuendusnõuete puhul. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 104 lhk.
- Daniel Defoe: Robinson Crusoe. Tõlkinud M. Kirschbaum. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas. 190 lhk. Hind 4 mrk. 50 p.
- John Habberton: Helene lapsukesed. Inglise keelest tõlkinud Rob. Ital. K.-ü. „Rahvaülikool“ kirjastus Tallinnas, 1918. 173 lhk. Hind 4 mrk. 50 p.
- Eesti Tehnika Selts: Tallinna tehnikumi programm. Masinaehituse, elektrotehnika, laevaehituse, inseneriehituste, hüdrotehnika ja arhitektuuri osakondade õppekavad. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas 1919. 54 lhk. Hind 2 mrk. 50 p.
- A. Veiderman: Elutaloodus. Looduseloo algõpetus. 103 joonistusega. Kirjastusühisus „Rahvaülikool“ Tallinnas 1918. 120 lhk. Hind 6 mrk.
- Alb. Saaberik: Valitud Eesti rahvalaulud koolidele. Keelelise ja värsiõpetuslise sissejuhatuse ning sõnastikuga. K.-ü. „Rahvaülikool“ Tallinnas 1919. 88 lhk. Hind 3 mrk. 50 p.
- The Esthonian Review. A monthly literary Periodical devoted to the interests of Esthonia and to general progressive topics of the day. 1919, No. 1 and No. 2.

Eesti Kirjanduse Seltsi kuukiri

„Eesti Kirjandus“

jatkab käesoleval (1920.) aastal — XIV aastakäiguna — oma ilmumist sennisel kujul, iga kuu kohta üks number.

Tellimisehind: 40 marka aastas.

„Eesti Kirjanduse“ sennistest aastakäikudest on veel tagavaral:

XIII aastakäik (1918/19) — hind 30 marka.

Oma kirjastuseladust soovitame järgmisi raamatuid:

Joh. Kunder: **Eesti vanemad laulikud.** Hind 10 mrk.

J. Jõgever: **Eesti keele häälikute ajalugu.** Hind 15 mrk.

Tellimiseaadress: Tartu, Eesti Kirjanduse Selts. Seltsamal aadressil tuleb ka

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmemaks

õiendada, niihästi sennistel liikmetel kui ka liikmeks astujail. Liikmemaksu suurus on:

1918. aasta kohta 5 mrk.

1919. „ „ 5 „

1920. „ „ 25 „ ja peale selle tuleb

neil seltsiliikmetel, kes käesoleval aastal ilmuva aastaraamatu (1917.—1919. a. kohta) soovivad saada, veel 8 marka maksa. Eluaegne (ühekordne) liikmemaks 500 marka.

Et üksnes need liikmed, kes ka 1920. a. liikmemaksu ära on maksnud, tänavu ilmuva aastaraamatu liikmenimestikku märgitakse, siis palutakse liikmemaksu õiendamisega rutata. Ühtlasi oleks väga soovitav, et iga liige seltsile oma elukutse (ameti) ja aadressi lähemalt ära tähendaks.

Eesti Kirjanduse Selts.